

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

NUMMER 5/6
MAJ/JUNI

2004

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af
Historisk
Samfund
for Sønderjylland

Abonnementspris
195 kr. årligt incl. moms
og forsendelse.

Enkeltnumre 25 kr. pr. stk.

Farvelagte eller udvidede
enkeltnumre 35 kr. pr. stk.

Ekspedition:
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
tlf. 74 62 46 83

E-mail:
hist.samf.sdj@netbruger.dk
www.hist-samf-sdj.dk

Kontortid ma.-to. kl. 9-14.

Redaktion:
Kim Furdal (ansv.)

Institut for
Sønderjysk Lokalhistorie
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
email: kf@isl.dk

Lennart Madsen
Haderslev Museum
6100 Haderslev

Carsten Porskrog Rasmussen
Rodekær 1
6200 Aabenraa

© Sønderjysk Månedsskrift
og forfatterne

Sats/montage: Aabenraa Fotosats ApS
Tryk: Winds Bogtrykkeri A/S,
Haderslev

I dette nummer:

- Bispens Borg Brink i Ballum* 123
Ved Randerup i Ballum sogn ligger endnu de sparsomme rester af den middelalderlige borg Brink. Arkæolog ved Haderslev Museum, Tenna R. Kristensen, tegner her et billede af borgen på baggrund af de foreløbige udgravninger og skriftlige kilder.
- Kongevejen* 130
Blandt de mange bryllupsgaver til kronprinseparret var også en beplantning af vejtræer langs landevejen ved den gamle grænseovergang ved Taps. Kirsten Grau Nielsen bringer i den anledning sin far Andreas Graus skildring af kongens ridt over grænsen den 10. juli 1920.
- De første fagforeninger i Haderslev* 134
I begyndelsen af 1870'erne finder vi de første spor af socialdemokratiske partiforeninger og fagforeninger i Haderslev. Stadsarkivar Bent Vedsted Rønne, Haderslev Byhistoriske Arkiv, skildrer her fagforeningernes tidlige år i Haderslev.
- Set og sket i grænselandet* 144
Strukturkommissionens betænkning har sat gang i debatten om kommunernes og ikke mindst amternes fremtid. Mens kommunerne er i gang med at forhandle det administrative landkort på plads, har regeringen begyndt forhandlingerne om den fremtidige opgavefordeling mellem stat, amter og kommuner. H.E. Sørensen har bl.a. fulgt debatten om Sønderjyllands amts og den sønderjyske identitets fremtid.
- Bognyt* 154
- Det sker - på de sønderjyske museer* 156
- Bagsiden om forsiden* 160
Også for fagforeningerne i Sønderjylland betød Genforeningen i 1920 nye tider. Stadsarkivar Bent Vedsted Rønne, Haderslev Byhistoriske Arkiv, fortæller om overgangen fra tyske til danske fagforeninger.

Forsidebillede:

To murerlærlinge fotograferet omkring 1883.

Foto: Haderslev Byhistoriske Arkiv.

Bispens Borg Brink i Ballum

Af TENNA R. KRISTENSEN

Ved Randerup i Ballum sogn ligger de meget sparsomme rester af den middelalderlige borg Brink, der i middelalderen tilhørte biskoppen i Ribe. I dag er der intet tilbage af borgen, men arkæolog ved Haderslev Museum, Tenna R. Kristensen, tegner her et billede af borgen på baggrund af de foreløbige udgravninger og skriftlige kilder.

Indledning

Når man står med ryggen til den lille landsby Randerup og kigger mod vest ud over den flade marsk, ser man mod syd en morænebakke hæve sig markant op over marsken. På toppen af denne morænebakke lige over for den nuværende Brink Møllegård lå i middelalderen en stor borg, som tilhørte biskoppen i Ribe. I dag er der intet tilbage af middelalderens statelige anlæg, kun teglstensbrokker i jorden,

som kommer frem, når der pløjes, afslører hvor borgen har ligget.

En prøvegravning tilbage i 1992 og nu fire udgravningskampagner fra 1999 til 2002 har påvist, at der under pløjelaget heldigvis er noget mere end bare murstensbrokker bevaret efter borgen.

Skriftlige efterretninger om borgen

Gården Brink er omtalt flere steder i de middelalderlige skriftlige kilder. Den nævnes første gang i 1379, hvor Harrike Støt, foged på Brink, bevidner, at Trøjborgs ridder Henneke Limbæk skyldte Løgumkloster penge. Mest berømt er imidlertid et bevaret regnskab, som kan dateres til 1388-89. Det er skrevet, mens Kristian Jacobsen var foged på gården under biskoppen Johan Mikkelsen, som var biskop i Ribe 1369-88.

De skriftlige kilder nævner ikke det præcise årstal for opførelsen af gården, men allerede i 1200-tallet ejede Ribe bispestol omfattende gods i Ballum sogn og nabo-sognene, blandt andet Møgeltønderhus og Trøjborg. Men det er usikkert, om Brinkgården eksisterede på dette tidlige tidspunkt.

Til gengæld fortæller kilderne ret præcist, hvornår gården ophører med at eksistere. I 1562 overgiver Jørgen Hansens enke, Fru Bege, gården til Ribes lensmand. Herefter forpagtede 48 bønder i Ballum sogn jorden, og bygningerne blev revet ned.

Det førnævnte berømte regnskab, som er publiceret og behandlet af Bjørn Poulsen i flere artikler, er det eneste bevarede regnskab fra en 13-1400-tals gård i Danmark. Af regnskabet, som strækker sig over et helt år, fremgår det blandt andet, hvem der boede og fik løn på gården, og hvad gårdens beboere fortærede uge for uge. Det giver

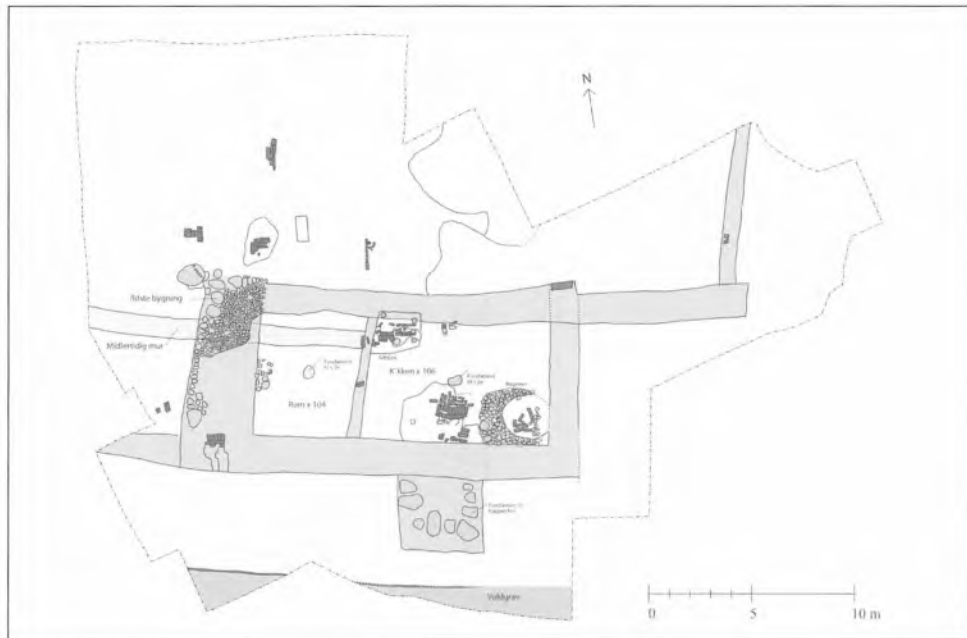
os dermed en enestående mulighed for at komme tættere på borgens beboere og deres liv og levned, end det ellers er muligt.

På borgen befandt sig en væbnet styrke, som omfattede tolv personer i alt:

- 1 bøsseskytte
- 3 vægtere
- 6 væbnede svende
- 2 bueskytter

Borgens civile personer omfattede ligeledes 12 personer:

- 1 møller
- 1 mælkedeje (ansvarlig for stalden)
- 2 kimmere (en slags bødkere)
- 1 bager
- 1 bagersvend
- 1 kældermester
- 1 kok
- 4 karle

Oversigtsplan over de udgravede anlæg. Oversigtsplan: Haderslev Museum.

Dertil kom fogeden Kristian Jakobsen selv, hans kone og børn. Flere af gårdens ansatte har vel også haft kone og børn, så det er ganske mange mennesker, der har boet og arbejdet på stedet - måske mellem 40 og 50 personer.

Brinkregnskabet omfatter også et »udspisningsregnskab« - altså et regnskab over, hvad der blev spist om ugen på gården. I gennemsnit har forbruget om ugen ifølge Bjørn Poulsen været sammensat af: 3 ørtug rugbrød, 1/8 tønde smør, 3 får eller 4 lam, 3/4 ko, 3 flæskesider, 1/8 tønde sild og øl fremstillet af 4 ørtug malt. (1 ørtug er en gammel dansk mønt- og vægtenhed, som ikke lige lader sig oversætte til nutidens mål). Men ændringer i forbruget forekommer også, f.eks. kommer bispem på besøg, ligesom forbruget omkring jul steg betydeligt. Langfasten - de 40 dage før påske - betød, at der ikke blev spist får, lam, grise eller køer. Til gengæld steg forbruget af sild til otte gange normalen, i fasten spiste man en hel tønne sild om ugen, ellers var det normale 1/8 tønne.

Regnskabet indeholder ikke mange oplysninger om borgens udseende, men der omtales dog en lade, som repareres med tegl. Da gården blev nedrevet 1562, nævnes det, at gården omfattede

Gulvet i den ældste bygning set mod nord. Foto: Haderslev Museum.

flere bygninger, heriblandt et stenhus og en møllegård. Stedet omtales flere gange i de skriftlige kilder som et »castrum«, det vil sige en borg, så man må gå ud fra, at bortset fra den væbnede styrke, som opholdt sig på borgen, så må stedet og bygningerne også have været befæstet på en eller anden måde, når man i datiden opfattede det som en borg og ikke blot en almindelig gård. Det var derfor oplagt at starte arkæologiske udgravninger på stedet for at få svar på nogle af de mange spørgsmål om, hvordan stedet egentlig har set ud. Det kunne heldigvis lade sig gøre takket være Bente og Hans Vodder Nissen, som ejer den jord, hvor borgen har ligget.

Undersøgelsens resultater

I 14 dage i juli måned gennem fire somre deltog kursister fra Løgumkloster Højskole i udgravningen af borgen, og selvom borgen på ingen måde er blevet fuldstændigt udgravet, så har de entusiastiske udgravere fundet resterne af et fornemt teglstensbygget hus. I den udgravede del af bygningen er der konstateret to rum, hvoraf det ene med sikkerhed har været et køkken. I det ene af rummets hjørner var et opmuret ildsted og i det modsatte en bageovn. Rummet har været overhvalvet, og der er registreret flere gulvlag. Det andet udgravede rum, som støder op til køkkenet, har også været overhvalvet. Men hvad dette rum har været brugt til, er ikke helt så tydeligt, men man kan gætte på, det måske har været anvendt til opbevaring af forskellige ting, til spisesal eller lignende. På bygningens sydside er fundamentet til et trappetårn blevet afdækket, hvilket naturligvis må betyde, at bygningen har været i mindst to stokværk. Der er også noget, der tyder på, at bygningen er blevet ombygget og måske udvidet, idet der er fundet rester efter midlertidige mure og vægge.

Der er også blevet udgravet rester af en ældre og langt mindre bygning med et forsænket og stenbrolagt gulv. Endelig blev det i 1992 konstateret, at der også har været en voldgrav på borgen, som gik i nord-sydlig retning, og nu er der også fundet en voldgrav, som har gået i øst-vestlig retning ganske tæt forbi borgen.

Den ældste bygning

En lille bygning, ikke større end 7,5 x 3 meter, er det hidtil ældst erkendte anlæg på stedet. Bygningen var nedgravet ca. 0,50 meter regnet fra den oprindelige jordoverflade og ca. 0,70 meter i forhold til de øvrige anlæg. Gulvet bestod af mindre og sirligt lagte marksten og var bedst bevaret i den nordlige halvdel. Mod vest afgrænsedes gulvet af en række højere liggende mellemstore marksten, som muligvis kan tolkes som en syldstensrække. I det nordvestlige hjørne lå fire store

Sandfundament under sydmuren i den yngste bygning, set fra øst mod vest. Foto: Haderslev Museum.

kampesten, som tilsammen har dannet et hjørne. Den ene af disse sten havde tydelige kløvespor og må altså være forsøgt flyttet, da man rev borgen ned - store kampesten er der ikke mange af i dette område. Der er endnu ikke blevet fundet andre anlæg eller bygninger, som er samtidige med denne lille bygning.

På et tidspunkt er den lille bygning blevet revet ned, og da den var forsænket en del, har man dernæst kastet hullet til med en masse sand. Senere har man så bygget oven på sandet. Først en mur/væg som kan have været en midlertidig foranstaltning, da denne mur er mindre end de øvrige mure og fundamenter på borgen. Den kan følges over 13,5 meter i et øst-vestligt forløb omtrent parallelt med nordmuren i den yngste teglstensbygning, men altså ældre end denne. Den kunne måske være en midlertidig forgænger for nordmuren i den yngste teglstensbygning? Efter et stykke tid blev den midlertidige nordmur revet ned, og den endelige nordmur og en vestmur opførtes oven på den ældste bygning.

Den yngste bygning

Den bygning, som vi indtil videre har det bedste kendskab til, er den yngste på stedet og er den bygning, som fogeden Kristian Jacobsen har beboet og haft ansvaret for. Bygningen er ni meter bred - udvendigt målt. Længden kendes ikke, idet den fortsætter mod vest og måske mod øst ud forbi udgravningsfeltet. Bygningen er fundamenteret på sandfundamentsgrøfter med et brokkelag i toppen (sådanne fundamenter er ikke ualmindelige og kendes for eksempel også fra kirkebygninger i Ribe). Selve murværket er næsten ikke bevaret. Kun enkelte steder er der en lille rest af de nederste skifter tilbage. Murene har været opført i rødbrændte teglsten, og der er også blevet fundet enkelte stumper tegl med glasure, som man kan forestille sig har været

anvendt omkring vinduer og døre. Taget har også været af tegl, og der er fundet en hel del fragmenter af tagtegl. Vi ved ikke, hvor vinduerne har været placeret i murværket, men der er fundet lidt vinduesglas, også et enkelt særligt fint stykke med bemaling. Der er blevet udgravet to rum i bygningen, men der har været flere, som bare ikke er udgravet endnu.

Det østligste rum, som har været borgens køkken, målte indvendigt 8 x 6 meter. I midten af rummet blev der fundet en enlig liggende flad kampesten. Oven på stenen har der formentlig stået en søjle, som har båret et hvælv, således at rummet har været overhvælvet med fire små krydshvælv.

I det sydøstligste hjørne blev resterne af en bageovn fundet. Den har haft cirkulært grundrids og været opført i teglsten. I bunden af ovnen lå nederst et isolerende lag af ler og derover en plan flade af teglsten og allerøverst en ovenbund af gult ler, hvorpå man har placeret sit

brød. Ovnen har formentlig været kupelformet, men af kuplen var der kun bevaret fire sten i den ene side. Ovnen har haft en indvendig diameter på cirka 0,60 meter og en udvendig diameter på 1 til 1,40 meter. Omkring ovnen lå en fin brolægning af små marksten, og lige under fremkom endnu en brolægning af større og helt flade sten. Ovnens åbning har været vendt mod vest, idet der i dette område blev registreret tykke, helt sorte og trækulsfyldte lag - som må være udskrab fra ovnen.

Det er også vest for ovnen, at rummets bedst bevarede gulvlag er blevet udgravet. Blandt andet lå der her et fint teglstensgulv. Tilsyneladende har teglstensgulvet ikke dækket hele fladen i rummet, men det kan jo være blevet fjernet. Oven på teglstensgulvet lå rester af to slidte mørtelgulve, som meget vel kan have dækket hele rummet, idet der også lå små pletter af mørtelrester i den nordlige del af rummet.

Køkkenet set mod syd. Til venstre i billedet er grundridset af bageovnen og til højre for denne ses teglstensgulvet og umiddelbart foran teglstensgulvet ses den flade sten, hvorpå der kan have stået en søjle, som kan have båret et hvælv. Allerbagerst ses kampestenene til trappetårnsfundamentet. Foto: Haderslev Museum.

I det nordvestlige hjørne, skråt over for bageovnen, blev der udgravet et teglstensanlæg. Det bestod af en lille buet væg af hele og halve teglsten med mørtel. Den lille væg var mindst fem skifter høj, og svarende til 0,45 meter omkring væggen blev der i hvert fald i de tre hjørner registreret relativt dybe stolpehuller. Omkring hele anlægget blev der registreret ret sodede lag, som også kan tyde på, at der har foregået noget med ild. Det er nærliggende at tolke hele konstruktionen som et muret ildsted - en ildbænk, som har været overdækket. Stolpehullerne i hjørnerne har båret overdækningen og eventuelt en skorsten til at føre røgen op igennem bygningen og ud gennem taget. Lignende anlæg har Haderslev Museum f.eks. udgravet i vestfløjen i cistercienserklosteret i Løgumkloster, og de kendes også fra middelalderlige billeder.

Vest for køkkenet, kun adskilt af en lille skillevæg, har ligget endnu et rum.

Ovenfor ses væggen fra det forhøjede ildsted og til højre en arbejdende kok ved sin ildbænk i 1500-tallet. Foto: Haderslev Museum og »Das Hausbuch der Mendelschen Zwölfbrüderstiftung zu Nürnberg«.

Rummet har været 6 x 5 meter stort. Der blev ligesom i køkkenet fundet en sten liggende midt i rummet, og det er nærliggende også at tolke denne sten som bærer af en søjle, sådan at også dette rum har været overhvælvet. Der blev ikke fundet spor efter de aktiviteter, som har foregået i rummet, og der var heller ingen gulvlag bevaret. Men rummet har formentlig været brugt til opbevaring af madvarer, til spisesal eller lignende.

Nord for den yngste bygning er der flere steder fundet pletvist bevarede stumper af teglstensgulve og en lille stump af endnu en fundamentsgrøft. Det ser altså ud til, at borgkomplekset fortsætter mod nord.

Trappetårn

Der blev fundet et kampestensfundament, som stødte op til sydsiden af syd-muren ud for køkkenet. Kampestenene lå i en 3,5 x 4 meter stor og 0,60 meter

dyb nedgravning fyldt med gult sand. I sandet lå fundamentet, som bestod af meget store marksten i et enkelt skifte. Kampestensfundamentet skærer sydmurens fundamentsgrøft og er dermed en senere tilføjelse og klart yngre end muren. Den bygning, som fundamentet kan have båret, er med stor sandsynlighed et trappetårn, hvilket som før nævnt må betyde, at der har været en overetage på bygningen.

Voldgrav

Omkring borgen har der været en voldgrav. Syd for den yngste bygning er der ved et par lejligheder blevet registreret en voldgrav over et 11,5 meter langt øst-vestligt forløb. Den har samme orientering som den yngste bygning og ligger ret tæt på denne. Den er blevet registreret som en U-formet grøft, men er aldrig blevet afdækket i fuld bredde, men den er mindst to meter bred og en meter dyb. Den er foret med en ti cm tyk stribe af klægtørv, men indeholder i øvrigt kun få kulturlag, og er fyldt til af få omgange. Indtil videre er der ikke fundet genstande i graven. Af den årsag er den svær at datere. I 1992 blev der fundet en anden voldgrav, som løb nord-syd, og det ville være interessant at undersøge, om disse to voldgrave hører sammen, eller om der er tale om en indre og ydre grav.

Datering

I de skriftlige kilder er der nogle få vigtige holdepunkter. 1562, hvor der gives tilladelse til, at bygningerne må nedrives, er naturligvis et særdeles vigtigt årstal, idet 1562 må anses som borgens definitive endeligt. Hvor længe nedrivningen har stået på, kan ikke afgøres, men det ligger dog fast, at der er fundet enkelte kridtpibefragmenter på pladsen i nedbrydningslaget, hvilket kunne antyde, at det hele ikke er blevet nedrevet på en gang, men over en årrække. Vanskeligere

er det at sætte årstal på opførelsesåret for det ældste Brink. Den nævnes første gang 1379, men som nævnt ejede biskoppen i Ribe jord i dette område længe inden. Tilbage er fundene, som ikke er endeligt bearbejdede, men der er fundet en del glaserede kandeskår og importeret keramik fra Nordfrankrig, som kunne antyde, at vi skal tilbage til i hvert fald omkring 1300 eller måske anden halvdel af 1200-tallet.

Afslutning

Efter denne gennemgang af udgravningernes resultater er det klart, at der endnu mangler at blive udgravet en del på borgen, førend man kan danne sig et fuldstændigt billede af hele anlægget og dets bygningshistorie. Men udgravningerne har også vist, at Brink i middelalderen har været et stort sted med en fornem hovedbygning, opført, indrettet og udsmykket efter tidens byggeskik, som det var brugt hos datidens herremænd og godsejere.

Litteratur

- »Das Hausbuch der Mendelschen Zwölfbrüderstiftung zu Nürnberg.« Deutsche Handwerkerbilder des 15. und 16. Jahrhunderts. 1965. Bd. 1-2
- Peter Kr. Iversen: »Træk af Ballums historie indtil 1660« i: Sønderjysk Månedsskrift 1944, s. 189-195.
- Bjørn Poulsen: »Bondens Penge«. 1990.
- B. Poulsen, og F. S. Pedersen: »Regnskabet for Ribebispens gård Brink 1388-89« i: Danske Magazin, 8. rk., 6. bd, tredje hft. 1993.
- B. Poulsen: »Det Sønderjyske Landbrugs Historie«. Aabenraa 2003, s. 516-521.
- Udgravningsberetninger på Haderslev Museum for Brink Møllegård, Ballum Sogn, J. nr. 2435, Sb. nr. 44: 1992 af Lennart S. Madsen. 1999, 2000, 2001 og 2002 af Tenna R. Kristensen.

Kongevejen

Af KIRSTEN GRAU NIELSEN

Som en bryllupsgave til Kronprinseparret er der plantet vejtræer langs landevejen ved den gamle grænseovergang ved Taps. Kirsten Grau Nielsen bringer i denne anledning sin far Andreas Graus skildring af Christian X's ridt over grænsen den 10. juli 1920.

På det kendte billede af kongens ridt over grænsen ved Frederikshøj i 1920 på den sagnomspundne hvide hest er vejen kranset af en allé af store træer. Kommer man der i dag, er vejen bar og ukendelig. Man har nu genplantet vejtræer langs denne »kongevej«. Det er glædeligt, og det er derfor aktuelt at bringe en øjenvidneskildring af den markante historiske begivenhed, der gjorde en ende på Nordslesvigs trængsler under fremmedherredømmet. Den vil måske virke fjern og fremmed på mangt et »progressivt« menneske. Men vi er endnu nogle stykker, der husker virkningen af frihedsbudskabet den 4. maj 1945 om aftenen. København eksploderede. Vi fór ud på gaden og faldt vildfremmede mennesker om halsen. Jubelen under Montgomerys indtog gennem byen var næppe mindre bevægende end ved kongens ridt over grænsen. Og vi havde dog »kun« fem forbandede års baggrund, mens sønderjyderne havde hele 56 forbandede år bag sig. Ekstrem glæde og jubel er ofte dyrekøbt.

I september 1908 blev lokalredaktør ved Dybbøl-Posten, Andreas Grau, gift med Ellen Møller, datter af forfatteren Peder R. Møller. I den anledning aflagde de besøg hos Andreas Graus farmor i aftægten i Bro. Denne fortalte da de unge om Jomfru Fannys spådom: Først skulle en dansk konge dø ukendt i udlandet, så

skulle en stor krig udbryde, og så skulle den danske konge ride over grænsen ned i Sønderjylland på en hvid hest! Ellen Grau, min mor, sad i 1912 på Flensborg Avis's redaktion, da telegrammet om Frederik VIII' død, ene og ukendt på en trappesten i Hamborg, tikkede ind. »Jeg følte historiens ur falde i slag« fortalte hun. Så kom verdenskrigen, men efter denne var Andreas Grau i audiens hos Christian X, hvorunder han fortalte kongen denne spådom om den hvide hest. »Så skal det sandelig også ske!« udbrød kongen bevæget.

Og det gjorde det! Den 10. juli 1920 red kongen som bekendt over grænsen ved Frederikshøj på den hvide hest. Andreas Grau var naturligvis til stede. Han ses på et billede med hatten løftet til hilsen, mens kongen bøjer sig hen imod ham og siger: »Goddag, hr. Grau! Så lykkedes det!« hvilket er en hentydning til spådommens opfyldelse. Under billedet står: »Den første hilsen ved grænsen«. I Dybbøl-Posten af 12. juli 1920 beskriver Andreas Grau den historiske begivenhed:

Da kongen red over grænsen

Sovende ligger vort dejlige land i dets sommerpragt, bugnende af grøde efter bløden, mens tusinder, ja titusinder, fra syd og nord, fra øst og vest, stævner mod den grænse, der nu ingen grænse er mere, for at se Danmarks konge ride ind i det genvundne land. Det er så vidunderligt, det der nu snart skal ske, at det nok kan siges, men næppe fattes fuldt og helt. Man forstår ikke, at dette land er det samme som i går, men man forstår så godt, at mange af dette lands børn, som

medoplevede dette øjeblik, næppe er de samme mere. De er i alle tilfælde rigere, deres følelse har nået en udfoldelsesgrad som næppe før. De har overværet et møde mellem konge og folk i et historisk øjeblik, som det er håbløst at gøre forsøg på at skildre. Det må opleves. Ord er kun en svag genlyd af, hvad der føles i et sådant øjeblik, da grænsepælene faldt, alle sammenhængende bånd brast.

Nu ser man, så snart man kommer til Haderslev, at der forberedes et triumftog. Byen er næsten ukendelig, mens de første flag allerede er hejst i den tidlige morgenstund. Det er en kørsel gennem æresport fra Haderslev op til grænsen. Hver by, hvert sogn og mangen en mand, hvis hjem ligger ved den alfare vej, har rejst sin. Og efterhånden som solen stiger højere, er der flag ved så godt som hvert hus og hver gård. Det er, som om alle fremmedherredømmets spor er slet-

tet, og man fatter ikke, at her kan have groet håb for andet end Danmark. Intet sted i Danmark ville der kunne tages hjerteligere mod kongen på den måde end her. Et hus ved vejen uden flag er en sjældenhed.

Vi er en halv mil fra grænsen, og der er endnu over halvanden time til, at kongen sadler sin hvide hest, og dog er der fuldt overalt. I Christiansfeld er det næsten ikke muligt at komme igennem. Overalt står der sort af mennesker ved siden af landevejen, og langt ind på markerne holder der hundreder og atter hundreder af vogne og biler tæt besat med folk, af hvilke nogle har ventet i timevis. På den anden side af den grænse, der nu ingen grænse er mere, er der lige så fuldt, og hvor mange gange titusind mennesker, der er til stede, er der ingen, der med tilnærmelsesvis bestemthed kan fastslå. Der nævnes et tal som 50.000, men det

Kongen rider over grænsen ved Taps og møder den sønderjyske befolkning. Her ses Christian X og umiddelbart til venstre Andreas Grau, som hilser på kongen. Lige efter Christian X ses kronprins Frederik. Bemærk tilskuerne i træet lige over kongen. Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

kan lige så godt være det dobbelte eller det tredobbelte antal, der er samlet her.

Ti skridt fra den slettede grænse! Der er uro til at begynde med. Folk hilser på hinanden, man samtaler og drøfter forskellige ting rundt om, men mest dog vejret. Der går som et lyst skær over alle de bekymrede ansigter, da de første solstråler glimtvis bryder frem.

Så breder højtidsstemningen sig. Forventningen er der. Den dæmper de hjørstedes tale, den griber sind efter sind, og ud af denne stemning bryder og bølger danske sange. Alle rives med, de breder sig nordfra, de ligesom svarer igen sydfra, og fra Christiansfeld til Taps synger og venter en bølgende menneskehær. Fotograferne og de unge mennesker, der hænger højt oppe i træerne ved landevejen, soldaterne, veteraner,

myndighedspersoner, alle synger med. Hjertestrengene røres så underligt. Al samtale forstummer, og der ventes kun.

NU!

Nu går det fra mand til mand, at kongen rider sin hvide hest. Som en storm nærmer hyldest- og hurraråbene sig. Kongen kommer. Der er han, hilsende til højre og venstre, og nu - nu sætter den hvide ganger sine sko ind over det, der før var grænse mellem Danmark og Tyskland. Nu rider kongen over grænsen - med blottet hoved.

Bevægelsen ryster kongens mandige skikkelse, den griber en og hver. Voksne mænd græder, de gamle hulker af glæde, mens hyldestråbene med hjerteklang bruser op imod kongen på den hvide hest. Man sporer i råbene, man læser i

Her få man et indtryk af vejen ved Taps med de mange vejtræer, som nu er ved at blive genskabt. Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

øjnene den bølgende bevægelse, der har grebet mængden, Her er ingen kommanderede hurraråb, det er hjertets røst, der lydes. Kongen er iblandt os. De har fulgt ham derhjemme på jubelfærden, og nu ejer vi ham, vor egen konge, dannerfolkets drot.

Nu standser kongen. Han skal bydes velkommen, men hyldestråbene vedværes - Gud velsigne kongen! hører man

Fokus for fotografierne den 10. juli 1920 var naturligvis Christian X og den kongelige familie, men mellem de mange billeder fra begivenhederne finder man også enkelte, som viser glæden hos de mange fremmødte. Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

en oldingerøst. Vor egen konge! Gråden kvæler, hvad der måske skulle følge efter. Og man ser på kongen, der er dybt grebet, at han forstår hver hilsen, som den bringes. Det er som dønninger fra de sagn, vi hørte som børn, det er, som løftes sløret og trykket fra slægters længsel, der ikke senere lader sig holde tilbage.

Ja, det var et møde mellem konge og folk!

Tidligere landråd Refshauge bød som den første kongen velkommen på sønderjysk grund og udtalte bl.a.:

»Den. 22. marts 1864 satte sidste gang en dansk konge sin fod på Sønderjyllands jord, idet kong Christian IX denne dag besøgte danske soldater, der i Dybbøl skanser kæmpede den sidste fortvivlede kamp for Sønderjylland. Men aldrig har den sønderjyske befolkning opgivet håbet om og troen på, at den dag nok skulle komme, da Danmarks konge igen skulle holde sit indtog i dette gamle danske land. I troskab har befolkningen ventet på og længtes efter denne dag ... 56 års fremmedherredømme har ikke formået at udslutte disse følelser i vore hjerter. Vi vidste altid og tør i dag udtale vor taknemmelighed for, at Danmarks kongehus aldrig glemte eller opgav Sønderjylland

Kærligheden til vort gamle fædreland har dybe rødder i vore hjerter. Derfor valgte vi Danmark. Frit har vi valgt, og hæder, sorg og lykke vil vi dele med vort folk, og vort fædreland vil være med til at bære frem imod den nye dag. Frit vil vi følge og hylde Danmarks konge, og vi vil gøre denne vor hyldest et udtryk, idet vi tilråber Deres Majestæt det hjerteligste »Velkommen til Sønderjylland!«

Kongen, der var stærkt bevæget, takkede for den strålende modtagelse og sagde: »Mine første ord her på sønderjysk grund skal være: Velkommen hjem til Danmark!«

De første fagforeninger i Haderslev

Af BENT VEDSTED RØNNE

Fra begyndelsen af 1870'erne finder vi de første spor af socialdemokratiske partiforeninger og fagforeninger i Haderslev. Stadsarkivar Bent Vedsted Rønne, Haderslev Byhistoriske Arkiv, tegner et billede af fagforeningernes tidligste år i Haderslev.

Den socialdemokratiske arbejderbevægelse i Nordslesvig var frem til 1920 tæt forbundet med og en integreret del af den tyske arbejderbevægelse. Med Hamborg, Altona, Kiel og Flensborg som politiske centre for Socialdemokratiet og fagbevægelsen blev de socialistiske idéer udbredt i Slesvig-Holsten, der i årene efter 1868 udviklede sig til et af bevægelsens stærkeste områder.

Det kan ikke fastslås præcist, hvornår en socialdemokratisk partiforening blev oprettet i Haderslev. Meget tyder på, at det skete umiddelbart efter et folkemøde

den 28. februar 1873, men der kan allerede tidligere have været grobund for de socialistiske tanker. Tilvandrede håndværksvende fra de større tyske byer spillede en væsentlig rolle for udbredelsen af den spæde socialistiske bevægelse.

De første fagforeninger

I perioden 1873-1877 fandt der enkelte strejker sted, og det kan ses som tegn på, at håndværkersvendene begyndte at røre på sig. Arbejdsnedlæggelserne skete oftest uden støtte fra en fagforening. Flertallet af svendene var fortsat tilknyttet de gamle håndværkerlaug og -foreninger, og kun i få tilfælde omtaltes fagforeninger.

Arbejderbevægelsen hentede ofte sine agitatorer og bannerførere blandt skomagervende, skræddersvende og tobaksarbejdere. I Haderslev synes det og-

Mathias Hansen jr.s Tobaksfabrik var en af Haderslevs største arbejdspladser. I 1880- og 1890'erne var der over 100 ansatte. Tobaksspinderne var en af de faggrupper, der tidligt organiserede sig fagligt og politisk. Foto: Haderslev Byhistoriske Arkiv.

så at have været tilfældet, da skomager-svendene kort efter det første socialistiske folkemøde i 1873 iværksatte en arbejdsnedlæggelse. Året efter, den 6. juli 1874, nedlagde de igen arbejdet. Dog deltog enkelte ældre, gifte svende ikke i strejken. Kravet var 40% mere i løn, hvilket mestrene fik tre dage til at forhandle. Resultatet af strejken er desværre ukendt. I december 1873 strejkede skræddersvendene for højere løn, hvilket blev opnået efter ti dages strejke.

Meget tyder på, at der først i 1876 er blevet dannet en lokalforening af Allgemeiner Deutscher Schneider-Verein på initiativ af August Palm efter hans eksklusion af Haderslev Håndværkerforening. Fagforeningen sygnede sandsynligvis hen efter Palms udvisning året efter. På et møde i Skræddernes Fagforening for Flensborg omtalte formanden Heinrich Mahlke udvisningen af August Palm »In Hadersleben war unser Bevollmächtigter, weil er ein zu warmes Herz für die Arbeiter hatte und Ausländer war, des Landes verwiesen. So springt man mit Leuten um, welche den Mut haben, zum Wohle aller gegen die herrschende Parteien zu kämpfen«.

Medlemmerne af Hjulmagernes Fagforening, blev i december 1876 lockoutet af byens mestre, da hjulmagerne ikke ville acceptere en lønreduktion på 16%. Først blev tolv afskediget og otte dage senere de øvrige hjulmagere fyret. Fagforeningens formand, H. Maack, og Christopher Fick anmodede i januar 1877 de københavnske fagforeninger om hjælp, og der blev indsamlet penge gennem Social-Demokraten til de strejkende. Hvornår og hvor længe fagforeningen eksisterede, vides ikke.

De ellers så aktive tobaksarbejdere hører vi intet om, men det er ikke ensbetydende med, at der ikke fandtes en fagforening, da den bevidst kan være holdt skjult. Ved udgangen af 1877 var fagbe-

På Mathias Hansen jr.s Tobaksfabrik var hen imod 100 kvinder ansat. Den faglige organisering af kvinderne tog først fart i slutningen af 1890'erne. Foto: Haderslev Byhistoriske Arkiv.

vægelsen i Tyskland stadigvæk i fremdrift til trods for en lav organisationsgrad. Kun 2,4% af skomagerne, 2,5% af skrædderne, 7% af vognmagerne og 12,5% af tobaksarbejderne var på dette tidspunkt organiseret.

Først i slutningen af 1880'erne kan vi spore en større aktivitet ved dannelsen af fagforeninger i både Haderslev og øvrige nordslesvigske købstæder. Det afgørende skred skete op til og efter socialistlovens ophævelse i 1890, hvor arbejderbevægelsen igen kunne fungere legalt.

Under socialistloven 1878-1890

To attentatforsøg kort efter hinanden mod kejser Wilhelm 1., henholdsvis den 11. maj og den 2. juni 1878, udnyttede rigskansler Otto von Bismarck til en endnu hårdere politisk forfølgelse af den socialdemokratiske arbejderbevægelse. Myndighederne havde siden socialdemokratiets og fagbevægelsens start anvendt forenings- og presselovens bestemmelser til blandt andet at forbyde foreninger, der stod i forbindelse med hinanden og til at forbyde afholdelsen af møder. Efter attentatforsøgene satte Bismarck alt ind på at knække den spæde arbejderbevægelse og fik udarbejdet et lovforslag med forbud mod dens foreninger. Socialistloven,

»Gesetz gegen die gemeingefährlichen Bestrebungen der Sozialdemokratie«, der forbød al socialistisk aktivitet i Det tyske Rige, blev efter seks ugers forhandlinger vedtaget den 19. oktober 1878 med 221 stemmer for og 149 stemmer imod. To dage senere meddelte Sozialistische Arbeiterpartei Deutschland (SAPD), at det opløste sig selv.

Med vedtagelsen af socialistloven blev socialdemokratiske, socialistiske og kommunistiske foreninger, hvis formål var at omstyrte det bestående politiske system, forbudt i Tyskland. Forbudet gjaldt afholdelse af møder, festligheder, demonstrationer og ugivelse af agitationmateriale med socialistisk formål. Loven gav politimyndighederne vide beføjelser, der ikke kun ramte socialdemokraterne, men også fagbevægelsen og andre organisationer tilknyttet arbejderbevægelsen; blandt an-

det hjælpe-kasserne, der også kom i myndighedernes søgelys.

Socialdemokratiske kandidater kunne dog fortsat stille op og vælges til Rigsdagen. Derved blev den socialdemokratiske rigsdagsgruppe det eneste talerør for partiet. SAPD indstillede sig hurtigt på illegalitet, hvor kun deltagelsen i rigsdagsvalgene var en mulighed for offentligt at agitere for dets politiske program. Der kunne i kraft af deltagelse i rigsdagsvalgene ske en mønstring af SAPD's styrke til trods for illegaliteten.

Socialistloven førte i 1878 til opløsningen af de sidste socialdemokratiske foreninger i Nordslesvig.

Forbud mod fagforeninger

De socialdemokratiske orienterede fagforeninger måtte som SAPD virke i det skjulte. Bismarcks intention med socialistlo-

I 1883 kunne murermestrene i Haderslev fejre deres 100 års bestående. I festlighederne deltog murer-svendene, der samme år dannede deres egen fagforening. På billedet ses også murerlærlingene med bowlerhat. Foto: Haderslev Byhistoriske Arkiv.

Haderslev havde gennem 1800-tallet en førende position inden for hestevognsproduktionen. Allerede i 1876 dannede vognmagerne deres egen fagforening. På billedet ses vognfabrikant H. Sørensen med sine ansatte, fotograferet 1906. Foto: Haderslev Byhistoriske Arkiv.

ven var, ud over at få Socialdemokratiet forbudt, også at ramme fagforeninger, hvis formål var at forbedre arbejdernes leveforhold, sikre højere løn og kortere arbejdstid på bekostning af industriens indtjeningsmuligheder. Flere fagforbund valgte før vedtagelsen af socialistloven at opløse sig selv for at sikre de værdier, man havde. I ugerne efter vedtagelsen blev 17 fagforbund og et utal af lokalforeninger forbudt.

Fra myndighedernes side blev der i årene 1881-1886 ført en lempeligere politik overfor fagforeninger, således fik flere af de forbudte og selvopløste fagforbund muligheden for at omdanne sig. De enkelte faggrupper organiserede sig forskelligt. Nogle valgte at blive understøttelsesforeninger eller syge- og begravelseskasser, andre etablerede sig som Fachverein. Formålet med den ændrede organisering var at opretholde kontakten indenfor de enkelte faggrupper. Men samlet set var

der tale om en svækkelse af den socialdemokratiske fagbevægelse, da dens virke og samarbejdsmuligheder blev besværliggjort.

I 1886 strammede myndighederne igen grebet overfor fagforeningerne, da indenrigsminister Robert von Puttkamer den 11. april 1886 udvidede politiets beføjelser, særligt i forbindelse med strejker, hvor politiet og retsvæsenet blandt andet fik mulighed for at udvise strejkeledere. Ved større og voldsomme strejker kunne der i særlige tilfælde indføres militær undtagelsestilstand. Politiets nye beføjelser skulle hindre socialdemokraterne i at overtage ledelsen af strejkebevægelserne.

Politiet greb også ind ved afholdelse af fagforeningsmøder og ikke mindst blev de enkelte foreningers vedtægter nøje gennemgået med speciel interesse for særlige formål som udbetaling af arbejdsløshedstøtte, strejkestøtte m.m.

Politiet fulgte fortsat nøje fagbevægelsens virke, men trods dette tog dannelsen af fagforeninger for alvor fart i tiden 1888-1890, og i samme periode eksploderede antallet af strejker i hele Tyskland, hvor ikke færre end 1.131 strejker fandt sted med godt 400.000 berørte arbejdere.

De faglærte organiserer sig

Der kunne allerede fra 1886-1887 spores faglige aktiviteter i Haderslev. Landråd von Rosen meddelte politiforvaltningen den 14. juni 1887, at der skulle foretages overvågning af tobaksarbejdernes, skomagernes og murerens organisationer, da de var domineret af socialdemokrater.

Første faglige dannelse skete i januar 1886, hvor syv skomagere etablerede *Unterstützungsverein deutscher Schuhmacher* med Ernst Julius Klostermann som formand. Understøttelsesforeningen, der var tilknyttet hovedforeningen i Gotha, blev 1887 omdannet til *Verein Deutscher Schuhmacher*, og i januar 1888 blev Klostermann afløst af Friedrich H. Hartung som formand.

Gewerkverein der Maurer eksisterede i november 1884 med altgeselle H. Philipson som formand. Denne forening, der var en del af fagbevægelsen, havde til formål at yde økonomisk støtte til murersvende på valsen. Men det er først med påbegyndelsen af det store kasernebyggeri i august 1885 og dermed et omfattende murerarbejde i sommeren 1887, at der blev skabt grundlag for en murerfagforening. I november 1886 dannede 26 murersvende deres egen *Fachverein der Maurer* in Hadersleben. Murerne kæmpede for en ti timers arbejdsdag, hvilket blev opnået i enkelte af de større byer, blandt andet i Flensborg, mens arbejdsdagen i Haderslev vedblev at være på elleve timer. Timelønnen i Haderslev var på 30 pfennig, mens murerne i Flensborg fik 36. I Hamborg og Altona var timelønnen oppe på 50 pfennig i timen. At der

var behov for en fagforening, der foruden lønkrav også søgte at forbedre arbejdsforholdene, viser den ulykke, der få dage efter dannelse af fagforeningen fandt sted. Her blev en ung murersvend dræbt, da han faldt ned fra et stillads og brækkede ryggen. Han efterlod sig hustru og to børn i Altona.

De tilrejsende murersvende stod sandsynligvis bag dannelsen af murerfagforeningen. Af de 26 murersvende var kun den 28-årige Carl Hansen, der i 1891 var med til dannelsen af *Allgemeiner Arbeiter-Verein*, født i Haderslev.

Tobaksspinderne stiftede den 1. februar 1887 *Tabakspinner Gesellschaft zu Hadersleben*, der ved sin start talte 13 medlemmer; mødelokalet var hos gæstgiver Peter K. Johannsen, Gåskærgade 66 i Haderslev. Denne forening, hvis første formand var Ernst Bethke, havde til formål at støtte tobaksspindere på valsen. I marts 1890 blev foreningen optaget under *Unterstützungsverein Deutscher Tabakarbeiter* med Fr. Weber som formand.

Tobaksarbejderne, skomagerne og murerne var som faggrupper stærkt repræsenteret i Socialdemokratiet. Derfor er det meget sandsynligt, at deres fagforeninger har eksisteret uafbrudt siden 1886. Organisationsgraden var de første mange år lav for skomagerne. Den oversteg ikke 8%, mens murerne på grund af kasernebyggeriet var på 50-60%. Tobaksspindernes var ligeledes over 50%, men hvis tobaksarbejdere og -spindere blev talt samlet, så oversteg den ikke 10%.

Skrædderne organiserede sig den 29. oktober 1888 under *Deutscher Schneider Verband*. Det tyske skrædderforbund var i august blevet dannet ved en sammenlægning af *Fachverein der Schneider* og *Reiseunterstützungsverband der Schneider Deutschlands*. Hvorvidt skrædderne i Haderslev har tilhørt den ene eller

den anden af disse to fagorganisationer, vides ikke, men der eksisterede en lokalafdeling af Krankenunterstützungsbund der Schneider på dette tidspunkt. Formanden for denne sygekasse var skræddersvend Carl Gustav Bellmann, og det var også ham, der stod bag dannelsen af Skræddernes Fagforening.

Carl G. Bellmann var glødende socialdemokrat og kendt for et meget frimodigt sprog, hvilket bragte ham i politiets søgelys. I januar 1889 fik han således en bøde på 10 mark. Bellmann blev kort efter afløst af D. Detlefsen som formand for fagforeningen.

Vognmagerne og sadelmagerne på Haderslevs mange vognfabrikker ses ikke at have organiseret sig fagligt trods det, at Hjulmagerens Fagforening eksisterede i 1876-1877. Deutscher Stellmacherverein var blandt de fagforbund, der i oktober 1878 blev forbudt. På dette tidspunkt havde forbundet 15 lokalafdelinger.

Tvungen medlemsskab af sygekasser

Rigskansler Bismarck forsøgte i 1883 og 1884 at dæmme op for socialdemokraternes fortsatte agitation ved at indføre velfærdsforanstaltninger for de ufaglærte og faglærte arbejdere. Med gennemførelsen af tvungen syge- og ulykkesforsikring i 1884, der omfattede alle arbejdere med en årsindtægt på under 2.000 mark, sikredes der en økonomisk compensation, og dermed kunne den syge undgå fattighjælp.

De lovpligtige sygekasser blev oprettet som fag-, fabriks- eller områdesygekasser. For alle gjaldt, at de var under statsligt tilsyn, og at arbejderne frit kunne vælge, om de ville være forsikret gennem en fabriksygekasse eller en fagsygekasse, såfremt disse eksisterede. Herefter skulle alle arbejdsgivere inden for industri, håndværk og byggeri med under 50 ansatte være medlem af en områdesygekasse, Ortskrankenkasse, der dækkede en by eller en kreds.

Ordningen var bygget op således, at arbejdsgiveren betalte 1/3 af bidraget og arbejderen 2/3 af bidraget. Enkelte arbejdsgivere, også i Haderslev, benyttede det tvungne sygekassemedlemsskab til løntryk. Arbejdsgiveren forlangte, at de ansatte selv betalte det fulde beløb, mens andre trak bidraget fra i den ansattes løn. Det blev der i maj 1890 sat en retslig stopper for ved en domsafsigelse overfor en arbejdsgiver, som havde trukket det fulde beløb fra hos sine ansatte.

I en indberetning fra borgmester M. Chemnitz til Landråd von Rosen den 6. februar 1884 fremgår det, at der eksisterede otte sygekasser, hvoraf den ene var tilknyttet en virksomhed.

Der eksisterede allerede før lovens vedtagelse flere private sygekasser, hvor Håndværkerforenings Sygekasse med sine 267 medlemmer var størst, mens Skomagerlaugets Sygekasse var ældst. De syv af sygekasserne blev godkendt, men sygekassen for de ansatte på P. J. Petersens Jernstøberi opnåede ikke statslig anerkendelse, da den ikke havde nogen reservefond, og arbejdsgiveren ikke ville yde noget bidrag til kassen.

På opfordring af borgmester M. Chemnitz oprettedes der en sygekasse på M. Hansens Tobaksfabrik efter et møde på rådhuset den 16. juli 1884, hvor værkfører Johann Kofahl, tobaksspinderne Johannes Reiff og Ernst Bethke, arbejderne Peter Boysen og Hans Lassen samt tobaksfabrikant M. Hansen jr. deltog. Et sæt vedtægter for Fabriks-Krankenkasse der Firma M. Hansen jr. var færdig i august 1884, og den 1. december 1884 trådte den i kraft. Tobaksfabrikken var Haderslevs største kvindearbejdsplads med på det tidspunkt 90 ansatte kvinder. Derfor blev der udbetalt sygedagpenge i tre uger efter en fødsel, og ved komplikationer i forbindelse med fødslen kunne der efterfølgende også modtages sygepenge. Medlemmer af sygekassen fik også fri lægehjælp, fri me-

dicin samt briller, brokbind og lignende lægemidler.

En sygekasse for murersvendene Maurergesellen-Krankenkasse in Hadersleben blev stiftet den 13. januar 1879. Den blev foruden at være sygekasse også en hjælpekasse fra 1884.

De socialdemokratiske murersvende i sygekassen har fra midten af 1880'erne overtaget ledelsen og ansvaret. Samtidig var mindst to af de fire medarbejderrepræsentanter i sygekassen på M. Hansens Tobaksfabrik socialdemokrater. Sygekasserne dækkede dog ikke alle erhverv; således blev tjenestepiger først optaget i 1901, mens løsarbejdere og havnearbejdere endnu i 1912 måtte kæmpe for deres ret til sygepenge.

Hjælpekasser

Begravelseskasser for håndværkersvende opstod i slutningen af 1860'erne. Blandt de første var Todtenkasse für Zimmergesellen in Hadersleben fra november 1868, som talte 14 tømrersvende. En tilsvarende begravelseskasse for murersvende blev oprettet kort efter med 17 medlemmer. Hvorvidt begravelseskasserne langsomt er blevet overtaget af fagforeningerne og de organiserede socialdemokrater er umuligt at sige. For tømrernes vedkommende overtog socialdemokraterne begravelseskassen omkring 1900 med Hans J. Riis som formand. Kassen havde da 18 medlemmer.

Af andre kasser nævnes en Central Kranken- und Sterbenkasse der Schuhmacher und Verwandter Berufgenossen fra 1888, der sandsynligvis har afløst en syge- og begravelseskasse for ugifte skomagarsvende, som blev oprettet den 1. maj 1873.

Fagforeningerne skyder op på ny

Efter flere årtiers økonomisk nedgang og affolkning af Nordslesvig kom der fra 1890'erne på ny fremvækst i købstæ-

derne. I Haderslev voksede antallet af industrielle virksomheder, og der blev fra bystyrets side sat flere større projekter i gang, blandt andet med afsmittende effekt på byggeriet. Dertil kom anlæggelsen af Haderslev Amts Jernbane i tiden 1897-1905 og en øget trafik på havnen. Dette satte også sit præg på opbygningen af fagforeninger, der efter socialistlovens ophævelse i 1890 gik hurtigere. Det var i første omgang de faglærte, der organiserede sig, mens arbejdet med dannelsen af fagforeninger for ufaglærte var mere kompliceret, og indenfor enkelte fagforbund eksisterede lokalforeningerne i Haderslev kun få år.

I marts 1892 blev oprettelsen af industriforbund organisatorisk besluttet af de tyske fagforbund. De lokale fagforeninger var alle tilknyttet et centralt forbund, der dækkede hele Tyskland. Der skulle oprettes industriforbund de steder, hvor det var praktisk. Dog ville der indenfor enkelte faggrupper stadigvæk være tale om traditionelle fagforbund.

Initiativet til dannelsen af fagforeninger var oftest lokalt, men med støtte fra tilsvarende fagforening i Flensborg og i enkelte tilfælde fra Kiel. Blandt nogle få faggrupper i Haderslev var der allerede før 1890 dannet rene fagforeninger, således for skomagere, skræddere, murere, tobaksarbejdere og tømrere, mens typografernes forening mere var en selskabelig forening.

Fra arbejdsgiverside blev der ikke set med milde øjne på den begyndende organisering, og enkelte arbejdsgivere forsøgte at kvæle dannelsen af fagforeninger. Samtidig måtte fagforeningerne kæmpe for at fastholde medlemmerne, der i arbejdsløshedsperioder meldte sig ud. Fagforeninger for ufaglærte og enkelte faglærte havde et forholdsvis stort gennemtræk af medlemmer.

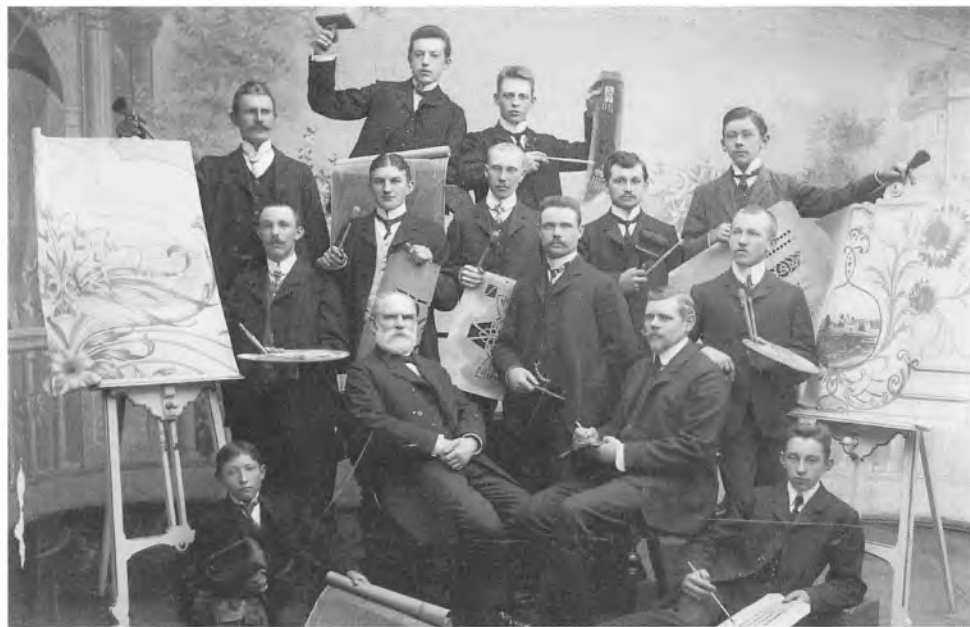
Murerne dannede gennem mange årtier ryggraden i Socialdemokratiet og ikke

mindst indenfor fagbevægelsen. Murenes Fagforening blev stiftet i 1883 og indgik 1907 i dannelsen af et bygningsarbejderkartel i Haderslev. Lokalforeningen af Bau-, Erde- og Hilfsarbeiter blev stiftet den 27. december 1907. Allerede i december 1893 havde man forsøgt at danne et fælles kartel, men murer svend Jakob Hinrichsen fik ikke den nødvendige opbakning, da der i Haderslev, som i andre tyske byer, var modvilje blandt murer svendene mod at organisere sig med de ufaglærte murerarbejds mænd. Forud for dannelsen havde murerarbejdsmand Rudolph Malzahn den 16. april 1893 forsøgt at oprette en arbejdsmandsforening, men kun fire personer indfandt sig og mødet blev derfor ikke afholdt. Senere samme år, den 20. august, forsøgte han igen, denne gang sammen med seks andre, at få oprettet Maurerarbeitsleute und verwandten Berufsgruppen, men også dette måtte opgives.

Skomagerne reorganiserede sig den 8. september 1897 i Verein Deutscher Schuhmacher med 13 medlemmer; men også denne forening fik kort levetid og blev opløst i april 1901.

Tobaksarbejdernes Fagforening omfattede ved sin stiftelse i 1887 kun 13 tobaksspindere. Medlemstallet steg til 32 i juli 1903 og omfattede ud over tobaksspindere og -arbejdere også 14 kvindelige medlemmer. Organisationsgraden blandt tobaksspinderne var 60-70%, mens den for de kvindelige tobaksarbejdere var under 15%. I 1912 var der 190 beskæftiget indenfor tobaksindustrien, heraf 110 kvinder. Blandt disse var kun 23 mænd og 31 kvinder organiserede. Den lave organisation på under 30% blev kritiseret kraftigt af Fagforeningernes Kartel.

Skrædderne dannede allerede i 1888 deres egen fagforening, og fra den 14. november 1893 blev syerskerne organiseret med stiftelsen af Verband Deutscher

Om vinteren deltog flere malersvende og lærlinge i de af mestrene arrangerede malerskoler. Billedet er fra ca. 1910. Foto: Haderslev Byhistoriske Arkiv.

Schneider und Schneiderinnen und verwandter Berufsgenossen. Bag dannelsen af den fælles fagforening stod den 21-årige Poul Munch fra Jena, der blev formand, og Christian Austermann. Trods det lave medlemstal for skrædderne og syerskerenes fagforening, der talte 17 medlemmer i 1895, så var ikke færre end syv skræddere i perioden 1890 til 1914 formænd for den socialdemokratiske partiforening i Haderslev.

Møllearbejderne dannede den 2. februar 1908 med den dansksindede møllersvend Anton Houborg som formand sin egen fagforening, der talte 13 medlemmer, hvor af de fleste var fra Taarning Mølle og Ryes Mølle.

Tømmerne dannede i 1890 en afdeling af Verband Deutscher Zimmerleute, men den fik kun en kort levetid, og først i 1898 forsøgte man igen. Deutscher Holzarbeiter-Verband, der organiserede snedkere, sav-

skærere, træskomagere og maskinsnedkere, blev dannet den 12. marts 1898 med 16 medlemmer. Fagforeningen blev dog kort efter opløst og den 4. juli 1902 dannet på ny.

Havnearbejderne dannede den 23. juli 1903 Verband der Hafenarbeiter und verwandten Berufsgenossen Deutschlands, og på en havnearbejderkonference i 1905 kunne havnearbejder Wilhelm Monberg meddele, at der var ti medlemmer i Haderslev. Havnearbejdernes Fagforening havde det medlemsmæssigt og økonomisk svært. Formand Niels Hansen Ravn måtte den 18. december 1906 meddele politimyndigheden, at samtlige medlemmer var udtrådt. To måneder senere tog Hans Halvorsen initiativ til en ny havnearbejderforening, og den 9. februar 1907 dannedes den med otte havnearbejdere. I 1911 tilsluttede havnearbejderne sig Deutscher Transportarbeiterverband.

Bagersvendene dannede sammen med mølleriarbejderne allerede før 1914 deres egen fagforening. Billedet viser svende og lærlinge på Gravene ved Fagenes Fest, fotograferet omkring 1930. Foto: Haderslev Byhistoriske Arkiv.

De ufaglærte arbejdere havde vanskelige ved at stå sammen og stod derfor længe uden egen fagforening. De ufaglærte i industriforbundene var organiseret sammen med de faglærte, der ofte var toneangivende indenfor disse forbund. Dertil kom, at arbejdsmændene var mere økonomisk udsatte, hvis en arbejdsgiver truede med afskedigelse ved indmeldelse i en fagforening.

Der kom til at gå et par år, før en levedygtig fagforening for ufaglærte opstod den 15. marts 1897 med dannelsen af Verband der Fabrik-, Land-, Hilfsarbeiter und Arbeiterinnen Deutschlands. Fagforeningen havde ved oprettelsen 60 medlemmer, der i august 1897 var steget til 157 medlemmer og dermed Haderslevs største. Det var Murernes Fagforening med murersvend Franz Schulz som drivkraft, der fik organiseret arbejdsmændene. Den store tilslutning til fagforeningen havde sin baggrund i en strejke blandt arbejderne på Bryggeriet Fuglsang. Det blev da også en af de ansatte, bryggeriarbejder Friedrich Reden, der blev valgt til fagforeningens første formand. Fagforeningen måtte dog afgive flere medlemmer til nyoprettede fagforeninger, således til Land-, Wald- und Weinbergarbeiter und Arbeiterinnen i 1909 og til Deutscher Transportarbeiterverband i 1911.

En afdeling af det tyske bryggerifagforbund blev 1904 oprettet i Tønder, mens bryggeriarbejderne i Haderslev var organiseret under Verband der Fabrik-, Land-, Hilfsarbeiter und Arbeiterinnen Deutschlands. Først i 1910 blev en afdeling under Bryggeriarbejderforbundet dannet, men den fik en kort levetid, da medlemmerne blev truet med afskedigelse af bryggeriejer Christian Fuglsang.

Fagforeningernes Kartel

Antallet af fagforeninger var gennem 1890'erne støt stigende, og ønsket om at styrke fællesskabet mellem de enkelte

fagforbund og industriforbund blev mere udtalt i 1898.

I juni 1898 dannede de enkelte fagforeninger i Haderslev en fælles faglig sammenslutning, Gewerkschaftskartelle - Fagforeningernes Kartel. Dets formål var at samle de forskellige faggrupper og ikke mindst minimere de faglige uoverensstemmelser, der måtte opstå mellem de enkelte fagforeninger. En af kartellets tilbagevendende opgaver blev afholdelsen af 1. maj.

Ved dannelsen af kartellet talte de tilsluttede fagforeninger godt 175 medlemmer, og i 1901 var der 311 medlemmer. Medlemsmæssigt var Verband der Fabrik-, Land-, Hilfsarbeiter und Arbeiterinnen Deutschlands det stærkeste med sine 103 medlemmer, derefter fulgte 65 murere, 39 metalarbejdere, 30 tømrere, 30 tobaksarbejdere, 23 træindustriarbejdere, 16 skræddere og 3 skomagere. Murerforbundet var dog rygraden i fagbevægelsen, og murere, der havde været behjælpelige med at oprette andre fagforeninger, var også organiseret politisk i Socialdemokratiet. I 1912 talte fagforeningerne 605 medlemmer, hvoraf hen imod 200 ikke talte tysk.

Det blev også Fagforeningernes Kartel, der sammen med den socialdemokratiske partiforening markerede bevægelsens politiske sager. Der blev sat fokus på de steder i bystyret, hvor arbejderne gennem stemmeafgivelse kunne få indflydelse.

Danske og tyske arbejdere organiserede sig i fagforeningerne på tværs af nationale skel. Der blev talt tysk og dansk på fagforeningsmøderne, hvor dagpolitiske krav blev behandlet. I Haderslev talte fagforeningerne lige før krigen hen imod 650-750 medlemmer og Socialdemokratiet talte 125 medlemmer. Arbejderbevægelsen havde for alvor fået fodfæste i Haderslev, der gjorde det nødvendigt for den danske vælgerforening at søge samarbejde med byens socialdemokrater.

Set og sket i grænselandet

Grænselandskronik

Af H. E. SØRENSEN

Med udgivelsen af strukturkommissionens betænkning er der kommet gang i debatten om kommunernes fremtid. Imens er kommunerne i gang med at forhandle det administrative landkort på plads inden regeringen melder ud om den fremtidige opgavefordeling. H.E. Sørensen har bl.a. fulgt debatten om Sønderjyllands amt og den sønderjyske identitets fremtid.

Storkommuner og regioner

Kvartalet har i høj grad været præget af debatten om kommunernes og amternes fremtid. Tilsyneladende er ingen i tvivl om, at sammenlægninger til større enheder vil ske inden for den nærmeste frem-

tid, selv om enkelte har stillet spørgsmålstegn ved betimeligheden heraf.

Således skrev den tidligere radikale folketingsmand og EU-parlamentariker Sven Skovmand i en kronik i JyllandsPosten (1/3): »Alt i alt er der vel kun en 10-20 kommuner i hele landet, der uden større problemer kan slås sammen med en nabokommune - i reglen en nærliggende større by.« Han fortsatte: »I modsætning til, hvad mange tror, er der kun lidt at spare ved at lægge kommuner sammen. Besparelser kan nemlig kun findes i forvaltningen, der udgør en beskedent del af kommunernes samlede udgifter. Eksperter skønner, at der i bed-

De tre amtsborgmestre, fra venstre Otto Herskind Jørgensen (Vejle), Carl Holst (Sønderjylland) og Laurits Tørnæs (Ribe), giver den 9. marts hinanden håndslag på, at der skal indgå mindst tre amter i det nye storamt. Foto: Der Nordschleswiger.

Mandag den 5. januar gik Der Nordschleswiger i luften hos Radio Mojn med ordene: »Guten Morgen, hier sind die Nachrichten in deutscher Sprache«. Her ses stedfortrædende chefredaktør Claudia Knauer. Foto: Karin Riggelsen. Der Nordschleswiger.

ste fald kan spares et par milliarder kroner om året. Over for det står de ganske store omkostninger, der vil være forbundet med at slå så mange og så forskellige enheder sammen.« ... »Det er på tide, dette vanvid bliver standset. Borgmestre og aviser må holde op med at optræde, som om Strukturkommissionens forslag var en guddommelig lov. Og politikerne må sørge for, at der bliver foretaget en grundig analyse af, hvad det vil koste at gennemføre forslagene.«

Tidligere amtsborgmester Kresten Philipsen var på debatmødet om Sønderjyllands fremtid på Rønshoved Højskole (16/3) inde på det samme. Uden at sætte tal på sagde han, at »det bliver rasende dyrt.« Fra andet hold er der gættet på et omkostningsniveau på omkring 20.000.000.000 (tyve milliarder!) kr. - en lille Storebæltsbro, for at samkøre og omstille de kommunale forvaltninger, herunder EDB-registre m.v., til fælles drift.

Identitet og forvaltning

På samme møde, hvor Danfoss-chefen Jørgen Clausen talte for en region bestående af »mindst« Sønderjyllands, Ribe, Vejle og Fyns amter og en sygehusstruktur sammen med »hele Nordtyskland«, stillede amtsborgmester Carl Holst spørgsmålet, om identitet og forvaltning egentlig hører sammen. »Kan Sønderjylland ikke bevare sin identitet, selv om administrationen flyttes uden for det nuværende amt?« spurgt han.

Naturligvis vil sønderjyder fortsat være sønderjyder, selv om forvaltningen flyttes til Kolding eller et andet sted. Men et identitetssymbol vil forsvinde, hvis den fjernes fra området. Det er bl.a. derfor, grønlændere og færinger hellere vil styres fra Nuuk og Tórshavn end fra København. Landsstyret og Lagtinget er samlingspunkter. Det er her, man forvalter områdernes opgaver og tager sig af de specifikt grønlandske og færøske problemer. På samme måde som Ålandsøerne

har en særlig Landskabsstyrelse for ålandske anliggender i Mariehamn. Bornholmerne ønsker en forvaltning i Rønne frem for i København - eller for så vidt Nykøbing Falster eller Sorø (hvis de skulle slttes sammen med Storstrøms og Vestsjællands amter).

Som danskere vil vi helst regeres fra København frem for af EUs organer i Bruxelles, selv om vi alle ved, at Folketinget af og til må rette sig efter direktiver og anvisninger herfra. På samme måde må det være naturligt, at Sønderjylland styres fra Aabenraa, selv om amtsrådet og forvaltningen naturligvis skal rette sig efter landets love, og de gives nu en gang i København.

Et af de vigtigste debatpunkter og stridsemner mellem islændingene og den danske regering o. 1900 var netop, om ministeren for Island skulle have sæde i København eller Reykjavik. Den sidste by sejrede. Fordi den lå på Island. På samme måde opfatter sønderjyderne Aabenraa som vor lokale »hovedstad«. Kolding og Ribe - hvor tæt, de end ligger på Sønderjylland - er »udenfor«. Carl Holst er åbenbart enig i dette, selv om han formulerede sig en smule uelegant, da han sagde, at han »hellere vil være konge i en lortheby end lort i en kongeby« (No.). Det kan jo kun være Aabenraa, han tænker på.

Jeg mener ikke, som højskoleforstander Thue Kjærhus har været inde på, at Sønderjylland skal være »selvstyrende« efter grønlandsk og færøsk model. Det var ikke til skade for Danmark, at Island blev selvstændigt, skrev han i Politiken og Flensborg Avis. Parallellen var tydelig nok, men det er slet ikke det, der er sagen. Det drejer sig ikke om »et selvstændigt Sønderjylland«, som han kaldte kronikken, men i al stilfærdighed om at bevare et amt, der har en særegen historie, kultur og befolkningssammensætning, og som gennem århundreder har udviklet sin

egen identitet inden for det danske rige. Vore forbindelser er langt tættere nord på end mod et tysk Slesvig-Holsten. Det kan slet ikke sammenlignes.

Mindretal, sprog og identitet

Organisationen »European Bureau for Lesser Used Languages« (Organisationen for Mindretalssprog) afholdt årsmøde i Flensborg i februar. Formanden, Bojan Brezigar fra det slovenske mindretal i Italien, sagde, at sproget er en afgørende del af et mindretals identitet, og netop derfor må mindretallene ikke falde tilbage på goodwill og understøttelse; de »skal hele tiden selv gøre en indsats for, at sprogene ikke forsvinder.« Dansk og tysk kunne næppe kaldes truede sprog, fortsatte han. Men frisisk er i fare. »Friserne har det ligesom de fleste andre europæere. De kan eksempelvis acceptere en fælles valuta - men de kan ikke acceptere, at deres sprog forsvinder.«

Chefredaktør Mette Bock, Jydske Vestkysten, der deltog i konferencen, skrev bagefter, at det kunne være svært at få øje på de markante sager, mindretallene kan samles om, selv om man kan nævne kommunesammenlægningerne nord for grænsen og diskussionen om støtten til de danske institutioner syd for. Men »begge mindretal trænger til nyt liv og engagement.«

Har mindretallene så ikke overlevet sig selv, spurgte hun polemisk og svarede, at hvis de døde ud, måtte »vi besinde os på, at vi i historisk og kulturelt perspektiv risikerer at miste den mangfoldighed og evne til fredelig sameksistens, der også i fremtiden skal binde folkeslag sammen. Mindretallene er også brobyggere for flertalsbefolkningerne.« (Grænsen).

Wolfgang Dibbern, Højer, påpegede i en kronik den tendens på de højere læreanstalter til i stigende grad at erstatte dansk med engelsk, bl.a. har Landbohøjskolen

besluttet fra 2010 at indføre engelsk som undervisningssprog - og her uddannes konsulenter og dyrlæger til det danske landbrug. Dibbern citerer fra bladet Nyt fra Sprognet (2, 2003): »Hvis der ikke inden længe indføres en dansk sprogpolitik, ... vil dansk ... stå i fare for efterhånden at ophøre med at være et komplet sprog, og det vil ophøre med at udvikle sig i samme takt som før« (Fl.A.).

Tyskerhadere?

En dansk håndboldspiller brugte i et interview forud for en kamp mod et tysk hold nogle mindre diplomatiske udtryk om tyskere i almindelighed og sine modstandere i særdeleshed. Det gav anledning til en læserbrevspolemik i Flensborg Avis. Bl.a. blev det nævnt, at en dansk privatmand på et år havde fundet ikke mindre end 4.000 antityske bemærkninger i danske aviser. Det lyder ikke rart. Men René Rasmussen fra Studiefællesskabet ved Dansk Centralbibliotek i Flensborg satte tingene lidt på plads, da han med baggrund i en tysk forskers materiale om »danskernes antityske indstilling« kunne påvise, at »det formentlige 'tyskerhad' fandtes på forsiden af Ekstrabladet forud for landskampe.« Denne avis plejer i forbindelse med landskampe at komme med stærkt nedladende udtryk om det danske holds modstandere: »pølsetyskere«, »frøedere« (franskmænd), »fjeldaber« (nordmænd) eller »roehakker« (polakker), fortsatte han og konkluderede: »Der er nu to muligheder. Enten så hader danskerne ikke alene tyskerne, men alverdens folkeslag - og det må vel blive konklusionen, hvis vi skal følge den tyske forskers videnskabelige metode. Eller også er forsiderne udtryk for Ekstrabladets særprægede og ikke særligt tiltalende humoristiske sans.« - Og det sidste er nok tilfældet.

En femtenårig pige fra en af Flensborgs danske skoler blev afvist i forbindelse

med ønsket om et praktikophold ved Den Kongelige Ballet i København. Hun havde ellers gået til ballet i ti år. Teatret skrev til hende, at man som princip ikke optog skoleelever i praktik i balletafdelingen, og at man i øvrigt »heller ikke modtager praktikanter fra udlandet.« Selv om den sidste bemærkning nok var uheldig (og teatret har beklaget den), så ligger Flensborg - hvad enten man kan lide det eller ej - i »udlandet«. Også selv om pigen er dansk. Men hun opfattede afslaget som ren diskrimination (tyskerhad) og havde derfor henvendt sig til Stadttheater i

Arkivar ved Landsarkivet for Sjælland Erik Nørre modtog den 11. januar Christian Paulsen-prisen for sin bog »Genforeningens bedste gave« om indførelsen af det danske skolevæsen i Sønderjylland efter 1920 og Sønderjyllands betydning for det danske skolevæsen. Foto: Kim Furdal. Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

Flensborg (Fl.A.). Er det også diskrimination, hvis Den Kgl. Ballet, som altså slet ikke modtager praktikanter, afviser en skolepige fra Holstebro?

Tyskland - Danmarks problem?

I et foredrag i Heimatkundliche Arbeitsgemeinschaft (det tyske mindretals Historiske Samfund) i Aabenraa, fortalte museumsinspektør Inge Adriansen fra Sønderborg Slot, at danske mindesmærker ofte udtrykker fjendskab mod Tyskland og viser, at Tyskland har været (og er?) det store problem i dansk historie. Det er jo ikke så underligt. Tyskland er den store nabo, og dansk udenrigspolitik har i høj grad måttet indrette sig efter vinden sydfra på samme måde, som f.eks. finsk udenrigspolitik har haft antennerne

ude efter, hvad der sker i Rusland. Sådan er nu en gang vilkårene for den lille nabo. Derimod har Danmark næppe været det store problem for Tyskland, der har mange og langt større naboer. Før tabet af Skånelandene i 1660 var Danmark også landfast med Sverige, og kontroverserne østover var mindst lige så hyppige som dem mod syd. Sådan er historiens vilkår, og det afspejler sig naturligvis i monumenterne, fra Treårskrigen til Besættelsen, som Inge Adriansen også klart påviste (No.).

SSF og SPD

Sydslesvigsk Forening i Valsbøl har valgt historikeren Martin Klatt som formand, selv om han sidder i sognerådet som repræsentant for SPD, det socialdemokrati-

Eleverne på Frøslevvejrens Efterskole opførte i begyndelsen af marts Aristofanes's komedie »Lysistrate« (Kvindernes oprør). Eleverne har brugt det meste af skoleåret til at indøve stykket. Foto: Hans Christian Gabelgaard.

En kraftig storm var i slutningen af marts ved at vælte stilladset omkring Broager kirke, så gudstjenesten måtte aflyses. Foto: Karin Riggelsen. Der Nordschleswiger.

ske parti. Klatt sagde i et interview, at han godt var klar over, at det kunne være et problem, men da han blev opfordret til at stille op, havde han gjort det klart, at han ikke ville skifte parti, og i øvrigt mente han, at han måske »var i stand til at overbevise sine partifæller om, at mindretallets interesser også skal varetages.«

Formanden for SSF, Dieter Küssner, var langt fra begejstret. En formand for en mindretalsorganisation skal naturligvis ikke repræsentere et andet parti end mindretallets eget (SSW), sagde han. Hertil spurgte en læserbrevsskribent lidt maliciøst, om mindretallet da var et »étpartisystem.«

Heller ikke Karl Otto Meyer brød ud i jubel over en SPD'er som SSF-formand. Han mente, det kunne skabe misstemning mellem SSW og de tyske partier og

tilføjede: »Forhåbentlig er afgørelsen i Valsbøl kun en undtagelse. En femspaltet overskrift på forsiden af Flensborg Avis må jo betyde, at sagen er at betragte som en stor sensation. Sensationer hører jo normalt til undtagelserne« (Fl.A.).

Dagbog

4. januar: Museet på Sønderborg Slot modtager Laurids Tuxens genforeningsbillede fra 1920 som en gave fra boet efter dronning Ingrid. Billedet, der blev overdraget til museet af dronning Margrethe, viser den røvede datter, der vender hjem og lægger hovedet i sin moders skød (JV).

5. januar: På Rønshoved Højskole fremlægger Komitéen for et bæredygtigt Sønderjylland forslag om at bevare Sønderjyllands amt som en selvstændig enhed.

6. januar: Rødding kommunes beslutning om at nedlægge køkkenet på plejehjemmet Dixensminde i Jels vækker stor modstand. »Vi har ikke et rigtigt hjem uden et køkken«, siger en af beboerne (JV).

Der Nordschleswiger og Radio Mojn går i samarbejde om tysksprogede nyhedsudsendelser to gange om dagen (No.).

7. januar: I den udtørrede Sliv Sø, som igen skal sættes under vand, finder arkæologer et mindst femten meter langt fiskegærde fra stenalderen (No., JV).

11. januar: Seniorforsker Erik Nørr modtager Christian Paulsenprisen med tilhørende medalje for sit værk »Genforeningens bedste gave« om det danske skolevæsen i Sønderjylland efter 1920 (JV).

14. januar: Kommunalbestyrelsesmedlem Olav Finnemann, Jels, dør 67 år. Han var bl.a. meget aktiv inden for sporten og medstifter af vikingespillene i Jels (JV).

15. januar: Pens. lærer Elva Thorup Nielsen, Harreslev, gårdejer Andreas Aabling Petersen, Løgumkloster, og land-

brugslærer Filt Jensen, Sønderborg, modtager H. V. Clausens og Johan Ottosens legat (Fl.A., JV).

17. januar: Danmarks ældste træskib, »Jensine« af Haderslev fra 1852, bliver restaureret på Rudkøbing Bådebyggeri (JV).

19. januar: Borgmester A. P. Hansen, Sønderborg, foreslår, at byen køber den tyske nobelprismodtager Günter Grass' skulptur »Rødspætte i hånden« til opstilling på den nyrestaurerede havnefront (JV).

21. januar: Carlsberg køber Nordtysklands største bryggeri Holsten Brauerei i Altona for ca. 8 mia. kroner (No.).

23. januar: Amtsrådet nedsætter en arbejdsgruppe, der skal undersøge mulighederne for at bevare den særlige sønderjyske museumsmodel i en evt. storregion (JV).

Tidl. amtsrådsmedlem Tage Madsen, Bylderup, dør 75 år. Han tog bl.a. initiativet til opførelse af Bylderuphallen og modtog både JyskeVestkystens og Tinglev kommunes kulturpris (No.).

På Sønderborg Slot åbner en udstilling med billedtæpper fra Skærbæk Væveskole 1896-1907 (JV, Fl.A., No.).

Teaterforeningen Stjernen i Skærbæk har premiere på kabareten »Sigfred« med Sigfred Pedersens viser (JV).

24. januar: Amtsborgmester Carl Holst foreslår, at Slesvigsk Parti får en særlig »klausul« ved valg, hvis Sønderjylland indgår i en større region. Dette støttes få dage senere af et samlet folketing (No.).

25. januar: Museumsdirektør Peter Dragsbo, Sønderborg, ønsker grænsebygningerne i Kruså bevaret og indrettet til udstilling om grænsens historie. »Historien om grænsen skal fortælles på grænsen,« siger han (JV, No.).

27. januar: Billedskærer Svend Kræfting, Højer, meddeler at han holder op efter 40 år (JV, No.).

29. januar: Jørgen Clausen, Danfoss, foreslår, at Augustenborg Slot bliver rådhus i en evt. Als storkommune. Peter Dragsbo kalder det »en nærmest genial ide« (No.).

Malertvillingerne Johannes og Fritz Carstensen, fra Sønderborg fylder 80 år (JP, JV).

5. februar: Sygehussamarbejdet over grænsen udbygges (JV).

Fhv. viceborgmester Laurids Nissen, Skærbæk, dør 85 år (JV).

7. februar: Danske og østrigske »soldater« i historiske uniformer deltager for første gang i Oversøarmarchen fra Flensborg til slagmarken ved Sankelmark (1864), hvor generalkonsul Henrik Becker Christensen talte (Fl.A., No., JV).

10. februar: Ribe Domkirke er sammen med domkirken i Roskilde optaget i det hollandske bogværk »De hundrede smukkeste katedraler i verden« (Ribe Ugeavis).

12. februar: Undervisningsministeriet i Kiel støtter de danske fællesskoler i Husum og Læk økonomisk (Fl.A.).

17. februar: Sydbank slutter regskabsåret 2003 med et overskud på 1.048 mio. kr, det største nogensinde (JV).

20. februar: Det Tyske Museum i Sønderborg modtager to store våbenskjolde i sten fra det 1945 sprængte Knivsbjergtårn. Samtidig stopper Frank Lubowitz som leder af museet og efterfølges af Immo Döge (No.).

Forsvarsministeriet sætter Tønder kaserne til salg. Tønder kommune har tidligere budt 5 mio. kr. (JV).

24. februar: Undervisningsministeriet meddeler, at uddannelsen af nye lokomotivførere skal placeres i Tønder (JV).

Folketingets formand, Chr. Mejdahl, besøger det tyske mindretal (No.).

26. februar: En hval observeres i farvandet ved Als (JV).

Et fælles industrimuseum for Sønderjylland og Sydslesvig med 50 in-

En enlig stork slog sig den 20. marts ned i Rudbøl. Nu venter man blot på en mage. Foto: Hans Christian Gabelgaard.

dustrihistoriske seværdigheder på begge sider af grænsen præsenteres med en tosproget folder (JV).

SSW - det danske mindretals parti syd for grænsen - får nyt logo. Man er klar til at føre valgkamp med »klare og skarpe budskaber«, siger landssekretær Dieter Lenz (Fl.A.).

1. marts: Et billede af Jørgen Clausen sammen med den kinesiske statsminister Wen Jiabao skal ophænges på alle Danfoss' kontakter i Kina. »Det er et signal om, at de kinesiske myndigheder anerkender og respekterer Danfoss. Vi er blåstemplet af deres regering,« siger en glad Jørgen Clausen (Fl.A.).

En undersøgelse viser, at der i 2040 vil være 52 borgere over 65 år pr. 100 borgere i den erhvervsdygtige alder i Sønderjylland. Det er det næsthøjeste tal i landet. København ligger lavest med 16 og Bornholm højest med 64 ældre medborgere pr. 100 »produktive« (JP).

3. marts: På Sønderborg Slot åbner udstillingen »Farfars fodspor« om malermester Iver Henningsens oplevelser som sanitetssoldat på Østfronten under Første Verdenskrig. Udstillingen er arrangeret af hans barnebarn, lektor Kaj Henningsen, Middelfart (No., JV, Fl.A.).

Danfoss renoverer sit hovedsæde ved Nordborg for 124 mio. kr. (JV). - Samtidig oplyser det amerikanske tidskrift »Forbes«, at Clausen-familien er verdens 136. rigeste (sidste år nr. 427). Formuen er øget fra 1 til 3,5 mia. dollars. Mærsk McKinney Møller er ikke overraskende landets rigeste mand og nr. 82 på verdensranglisten, mens Kjeld Kirk Christiansen (Lego) er nr. 205 (JV).

Foreningen Bedre Bymiljø kritiserer Sønderborg for at lade byens bevaringsværdige huse forfalde. »Det er klart, at det i dag er meget svært at anbefale folk at tage til Sønderborg for at se på gamle

huse. ... Men selv om 1700-talshusene er væk, er der stadig huse fra begyndelsen af 1800-tallet og 1900-tallet, som er værd at bevare,« siger museumsdirektør Peter Dragsbo (JV).

4. marts: Et brev fra 15 erhvervsfolk og politikere i Sønderborg til sundhedsminister Lars Løkke Rasmussen om at stoppe byggeriet af en fødeafdeling ved Aabenraa Sygehus vækker forståelig vrede i Aabenraa, hvor man finder henvendelsen illoyal. Da parterne nogle dage senere får talt sammen, falder gemytterne til ro (JV).

5. marts: En undersøgelse af huspriserne i de sidste fem år viser, at de er steget mindst i Skærbæk kommune - trods Rømø (25 pct.), mens Københavnsområdet topper med 140 pct. Sydals ligger højest i Sønderjylland med 75-100 pct. (No.).

9. marts: Amtsborgmestrene Otto Herskind Jørgensen (Vejle), Lau-rits Tørnæs (Ribe) og Carl Holst (Sønderjylland) mødes i Rødding, hvor de bliver enige om at anbefale en region bestående af »mindst« de tre amter (No.).

10. marts: Det nye forsvarsforlig bevarer de sønderjyske kaserner med stort set samme mandskab og opgaver. Det vækker dog forbløffelse og harme, at Slesvigske Musikkorps skal nedlægges af sparegrunde (JV).

Frøslevlejrens Efterskole opfører Aristofanes' komedie »Lysistrate« (Kvindernes oprør) som musical (JV).

11. marts: Det går trægt med indsamlingen til den såkaldte »folkegave« fra Sønderjylland til kronprinsparrets bryllup. Men guldsmed Bent Exner, der skal udføre en rekonstruktion af Frøslevskrinet, arbejder ufortrødent videre (JV).

Vandet fosser ud og gendanner derved Slivsø ved Hoptrup, der bliver Sønderjyllands tredjestørste sø. Projektet har kostet 22,4 millioner kr., hvoraf staten betaler 11,5 millioner kr. Foto: Hartung. Der Nordschleswiger.

12. marts: Aabenraa byråd foreslår deres egen by som hovedstad i en evt. storregion (JV).

13. marts: Arkæologer fra Haderslev Museum finder to sjældne stridsøkser fra yngre stenalder i Vognshøj ved Løgumkloster (JV, No.).

16. marts: Hans Holdt, Haderslev, har lavet en model af Schackenborg til prins Joachim og prinsesse Alexandra. Hans næste projekt er en model af Gråsten Slot til kronprinseparret (JV, Fl.A.).

Statsminister Anders Fogh Rasmussen inviterer forbundskansler Gerhard Schröder til fejring af 50-året for København-Bonn-erklæringerne (om mindretallets rettigheder) næste år (No.).

20. marts: Sliv Sø ved Hoptrup genskabes efter i mange år at have været udtørret og anvendt som landbrugsjord. Det bliver Sønderjyllands tredjestørste sø (JV).

Sydslesvigsk Forening har 13.034 medlemmer mod 13.596 sidste år (Fl.A.).

En enlig stork slår sig ned i reden ved Rudbøl. Næsten samtidig kommer storcken også til Ribe (JV, Ribe Ugeavis).

22. marts: En storm forvolder skader på stilladset omkring Broager kirkes tvillingspir. Selv om dele af det blæser ned, sker der kun beskedne skader på kirken og de omliggende huse (No., JV).

23. marts: Miljøminister Hans Chr. Schmidt uddeler præmierne til Æ Synnejysk Forenings stilekonkurrence på sønderjysk. Førstepremien går til Brøns skole, nr. 2 og 3 blev Tinglev tysske skole og Bylderup-Bov kristne friskole (JV, No.).

24. marts: Ved Kolsnap findes spor af en gård fra middelalderen (No., JV).

I protest mod overenskomsten strejker slagteriarbejdere i bl.a. Vojens, Skærbæk og Blans (JV).

26. marts: En 25-årig bosnisk asylansøger, der sidste år forsøgte at myrde

en ansat på flygtningecentret i Brøns ved at overhælde hende med benzin og sætte ild til, idømmes otte års fængsel (JV).

29. marts: En model i fuld størrelse af en kogge (et middelalderligt handelskib) søsættes i Lübeck. Skibet, der er 35 meter lang og vejer 190 tons, skal bruges til turistsejls mellem hansestæderne (No., Fl.A.).

31. marts: Nydambåden vender tilbage til Gottorp Slot efter i et år at have været udlånt til en udstilling på Nationalmuseet i København (No., Fl.A.).

Sønderjyllands Amt afskediger 66 medarbejdere på sygehusene (JV).

Fhv. museumsinspektør Birgitte Kragh udgiver det store værk »Til jord skal du blive« om dødens og begravelsens kulturhistorie i Danmark 1780-1990.

Det danske mindretal er glad for, at SSF er kommet på delstatens finanslov. »Der er kun grund til at være positiv over for bevillingerne,« siger landdagsmedlem Anke Spoorendonk, selv om f.eks. Dansk Kirke i Sydslesvig, ungdomsforeningen og skoleforeningen ikke er med (Fl.A.).

Miljøminister Hans Chr. Schmidt og forsvarsminister Svend Aage Jensby nedlægger veto mod den foreslåede linjeføring for motorvejen til Sønderborg, da den både vil ødelægge et enestående naturområde omkring Hostrup Sø og beskære forsvarets øvelsesterræn ved Søgård (JV).

Den 85-årige Jørgen Hansen, Haderslev, bliver danmarksmester i skat (JV).

Forkortelser

Fl.A. Flensborg Avis

JP Jyllands-Posten

JV Jydske Vestkysten

No. Der Nordschleswiger

Unge og regional identitet

Carsten Yndigeegn: »Unge og regional identitet. Forventninger og indstilling til livsbetingelser og livsmuligheder i den dansk-tyske grænseregion«. Institut for Grænseregionsforskning 2003. 422 sider + bilag. Pris: 150 kr.

Bogen er resultatet af et forskningsprojekt, og det betyder, at den ikke umiddelbart læses af mange, men den kan bestemt anbefales - ikke til at læse fra ende til anden, men til at uddrage gode kapitler af.

Hvis man bruger bogen som indgangsvinkel til at beskæftige sig med unge i vores tid, så giver bogen en god indfaldsvinkel til emnet.

Bogen indeholder en række gode afsnit om, hvad det betyder at være ung i vores tid. Alt sammen på det generelle plan, men samtidig bliver der gennem resultaterne af spørgeskemaundersøgelserne og interviewundersøgelserne sat fokus på, hvad unges livsbetingelser er i grænseregionen.

Både spørgeguiden til interviewundersøgelsen og spørgeskemaet er gengivet i bogen og giver god inspiration til samtaler med unge mennesker.

Alt det unge tænker på - om eget lokalsamfund, om at flytte væk eller ikke, fremtidsforventninger til arbejde og uddannelse, forventninger til livet i al almindelighed, mode - alt bliver berørt i undersøgelsen. Og så er der det om unges forhold til national identitet, nationalfølelse, fletningen til det europæiske og globaliseringen. Det er alt sammen en del af bogen.

Man bliver lidt overvældet over alt det, der skal tænkes over, når man er ung - men det er nok heller ikke hver dag for alle unge. Bogen sætter på denne måde unge menneskers liv i relief - og sætter fokus på de store krav og forventninger livet stiller i dag til unge - og dermed også omvendt.

Unge i grænselandet minder meget om unge i andre dele af landet - i følge undersøgelsen i bogen - mere end man måske umiddelbart kunne tro. Undersøgelsen beskæftiger sig i denne del kun med gymnasieungdommen.

Carsten Yndigeegn fortjener stor ros for sit store arbejde. Personligt har jeg haft stor glæde af at læse bogen eller »publikationen«,

som der står i forordet. Man bliver lidt »mere klog på tendenser« hos unge, når man har læst bogen.

Og så er der i øvrigt ingen unge der vil være præst, elektronikmekaniker, landmand, sekretær eller frisør, men masser der vil være advokat, journalist eller noget andet med kommunikation, reklame eller forretningsindehaver.

Karl Erik Olesen

Riber Ulf

H. E. Sørensen: »Riber Ulf«. Forlaget Melbyhus, Skærbæk 2003. 191 sider. Pris: 250 kr.

Forfatteren H. E. Sørensen har skrevet en historisk roman om Riber Ulf, Knud den Helliges barnebarn. Historien fortæller om det 11. århundredes magtkampe, såvel i Flandern, på korstog og i Danmark og Riber Ulfs andel heri.

Rammen er, at munken Tavs, Riber Ulfs barns søn, af Saxo opfordres til at skrive om Riber Ulf og de oplevelser, de sammen har haft. Riber Ulfs farverige liv oprulles for os, hans opvækst i (det nuværende) Sverige, hans ridderuddannelse i Flandern, deltagelse i korstog og i magtkampene i Flandern om herredømmet der, samt hans meget aktive nærvær i kampene om den danske krone, kulminerende med slaget på Grathe Hede og Valdemarernes epoke.

Persongalleriet er stort, og da meget af fortællingen har karakter af opremsning, kan det være svært at adskille personerne. En slægts-tavle og personoversigt ville have hjulpet her.

I den første del af bogen er korte, meget sansede indslag, som erindringsbilleder, skrevet i kursiveret form, der uden sammenhæng med resten af teksten beretter om hvordan det var at være fanget af de vantrø og korstogene. Disse indslag forsvinder, da fortællingen når frem til korstogene i den kronologiske beretning. Derfor virker de lidt unødvendige og forvirrer nok mere end de gavner.

Personerne bliver i kraft af sproget, som er sagapræget, ikke levende på samme måde som hvis der havde været anvendt et mere personligt sprog. Skrivestilen passer til datidens stil og kan ses som et led i fortællingen.

Forfatteren har mange detaljer med, han har f.eks. villet fortælle alt om, hvordan datidens borge så ud, men opnår med sin detaljerighed, at overblikket nogle steder forsvinder, og bogen får karakter af opremsning.

Forsiden signalerer en lidt gammeldags roman. Det er en gedigen historiefortælling, der opulerer en spændende skæbne fra nogle blodige år i Danmarks og Europas historie.

Hanne Næsborg-Andersen

Kolstrup på kryds og tværs

»Kolstrup på kryds og tværs - fra fortid til nutid«. Udsendt af Kolstrup Boligforening i anledning af 60 års fødselsdagen den 14. oktober 2003. Samlet og redigeret af Frands Gregersen. 152 sider, ill. Pris: 129 kr.

Kolstrup Boligforening valgte i efteråret at markere sit 60 års jubilæum med udsendelsen af en bog om landsbyen Kolstrup. Denne var selvstændig til 1901, hvor den blev indlemmet i Aabenraa købstad. Arbejdet med bogen har været lagt i hænderne på Frands Gregersen, der med baggrund i flittige studier af foreliggende litteratur kombineret med et omfattende lokalkendskab er gået til opgaven med stor ildhu og fortællelyst. Der berettes i talesprog isprængt finurlige prøver på Aabenraa-dialekten løst og fast om ejendomme, industriforetagender, driftige folk, originaler, forlystelser og meget mere. Enhver læser med et vist forudgående kendskab til lokaliteterne vil uden tvivl have fornøjelse af bogen. For en forudsætningsløs læser kan det indimellem være svært at følge med, f.eks. i beretningen om originalen Abichel, der først præsenteres ved navn et langt stykke inde i det pågældende kapitel. Det sker, at lokalpatriotismen løber af med forfatteren, som når en Kolstrup-matador tilskrives æren for at have »opfundet« slesvig-holstenernes slagord: Up ewig ungedeelt. En strammere redigering ville ikke have været af vejen, selv om der i forordet står, at de mange overlapninger i teksten er tænkt som en støtte for læseren. Korrekturlæsningen lader meget tilbage at ønske; råmælksbudding får således skiftevis navnet »bjestbudding« og »bjeskbudding«.

Bogen er godt udstyret i stift bind med mange illustrationer, gamle og nye fotografier samt Aabenraa kunstneren Leif Gerhard Nissens akvareller af boligforeningens forskellige afdelinger. Bagest en fortegnelse over den benyttede litteratur. Der er indholdsfortegnelse, men intet register.

Britta Bargfeldt

25 år i landdagen

Karl Otto Meyer: »Frihed, lighed og grænseland II«. Skrevet i samarbejde med Jørgen Maaagaard. Hernovs Forlag. 318 sider, ill. Pris: 348 kr.

I første bind af sine erindringer, der kom for et par år siden, fortalte Karl Otto Meyer om sin barndom og ungdom og tiden som lærer ved den danske skole i Skovlund vest for Flensborg. Bogen sluttede, da han i 1963 blev valgt til chefredaktør på »Flensborg Avis«.

Her tages tråden op i dette andet bind, der omhandler hans egentlige manddomsgerning som mindretallets førstemand. I den første tredjedel fortæller om årene som chefredaktør og i resten af bogen om de 25 år, han ene mand repræsenterede de danske sydslesvigere i landdagen i Kiel. Både som bladleder og politiker havde Meyer sin egen stil, der ikke altid var lige populær, men han stod fast og kørte løbet, som han mente, det burde gøres. Selv om ikke alle de mange sagsforløb, der omtales, er lige spændende, giver de tilsammen ikke blot et billede af ham som politiker og menneske, men også af de utallige og meget forskellige sager, en parlamentariker må tage sig af, når han alene skal repræsentere sit parti.

Den enkeltsag, der fylder mest i bogen, er de dramatiske hændelser omkring de to ministerpræsidenter Uwe Barschel og Bjørn Engholm, der førte til, at begge måtte gå af i utide, og hvis forhold blev kulegravet af parlamentariske undersøgelseskommissioner, hvor Meyer i begge tilfælde var medlem, hvilket tog en stor del af hans tid og arbejdskraft i flere år. Kommissionerne fandt ikke frem til nogen endegyldig forklaring på, hvad der var sket, men Meyers redegørelse er spændende som en gammeldags krimi og giver et sideblik ind i politikkens mørke blindgyder med hemmelig våbenhandel, lyssky møder i det gamle DDR, fortællinger og løgnagtighed, selvmord (eller mord?) og afsked i vanære.

Bogen er ikke ukritisk over for den sydslesvigske danskhed og rummer dermed også en god portion selvkritik. Ellers havde det heller ikke været Karl Otto Meyer. Da der i 1996, hvor han ikke længere var spidskandidat, blev valgt to danske repræsentanter til landdagen, spurgte en af hans tidligere kolleger, om det ikke føltes underligt, at partiet fik fremgang, så snart han var ude af billedet. Meyer svarede karakteristisk for hans særlige humor, at det blot viste, at vælgerne var kloge mennesker, ►

Det sker – på sønderjyske museer

Kunstnerkeramik - Udstilling i Haderslev

Den udstilling, som kan ses på Haderslev Museum sommeren over, består af et udvalg af keramik fra Ehlers Samlingen. Hovedparten af samlingen er lertøj fra mere eller mindre anonyme pottemagere. Men desuden fik Louis og Margrete Ehlers indsamlet ikke så lidt kunstnerkeramik. Pladsen i Slotsgade 20 i Haderslev, hvor samlingen har haft til huse siden 1983, er imidlertid trang i forhold til den store samling, og til daglig er det meste af kunstnerkeramikken udstillet i ét forholdsvist lille rum. Men netop nu bliver denne del af samlingen altså vist i Haderslev Museums store sal, så man kan se, hvordan tingene tager sig ud, når de får godt med luft omkring sig. Den særlige atmosfære fra det gamle hus i Slotsgade kan man desværre ikke tage med.

Fra slutningen af 1800-tallet har kunstnere i stigende omfang arbejdet med formgivning i ler. I Danmark stod kunstnerkeramikens vugge i Utterslev, hvor pottemager Johan Wallmann i begyndelsen af 1880'erne lod flere kunstnere forsøge sig med ler, bl.a. Th. Bindesbøll, de tre Skovgaard-søskende Joakim, Niels og Suzette (senere gift Holten), Elise Konstantin-Hansen og Th. Philipsen. Bortset fra de to brødre Skovgaard er de alle repræsenteret på udstillingen i Haderslev. Det var kun i nogle få år, at Wallmanns værksted fungerede som rugkasse for dansk kunstnerkeramik, men stort set alle de der havde været med i Utterslev, fortsatte med keramikken, og mange andre er siden gået i deres fodspor.

Betegnelsen »kunstnerkeramik« skal tjene til at skelne disse folks produkter fra det almindelige pottemageri, og den bruges normalt om ting af ler, som har et kunstnerisk præg, der går forud for deres brugskvaliteter. Men begrebet er langt fra entydigt. Det spænder fra ren skulptur til brugsgenstande, hvor der er gjort særlig meget ud af form og farver. Det kan omfatte både unika og seriefremstillede ting, værker som er signeret af en kunstner, og ting som nok kan tilskrives et værksted, men ingen bestemt person. Udstillingen rummer eksempler på alle disse typer, og den giver et mangfoldigt og farverigt indtryk af en genre, som har bidraget til at placere keramikken på linje med andre grene af dansk design.

Anker Thygesen

3. apr. - 15. aug.: **Haderslev Museum**
Kunst i ler. Kunstnerkeramik fra Ehlers Lertøjssamling.
7. maj - 31. okt.: **Slesvigske Vognsamling, Schaumanns Klædefabrik**
Permanent udstilling om Schaumanns Klædefabrik arrangeret af Cathrinesminde Teglværksmuseum.
1. juni - 31. aug.: **Aabenraa Museum**
Åbent alle dage 10.00 - 17.00, undtagen mandag.
13. juni: **Jacob Michelsens Gård**
Kaffebord med hjemmebagte kager.
29. maj - 15. aug.: **Kunstmuseet Brundlund Slot**
Floden - Værker af Jytte Rex.
7. mar. - 18. okt.: **Museet på Sønderborg Slot**
I Farfars fodspor. Verdenskrig på Østfronten.
25. mar. - 29. aug.: Helsingør-tapetet. Livshistorier med små sting.
11. juni - 29. aug.: Festen for de døde - Mexico. En udstilling der viser en kultur, der har et helt andet åbent og håndgribeligt forhold til døden med vor egen.
18. maj - 31. okt.: **Cathrinesminde Teglværksmuseum**
Udstilling om Sønderjysk Industri.
Fra juni: Fotoudstilling relateret til Industri Slesvig.
4. juni - 17. okt.: **Tønder Museum**
»Norske Kniplinger«.
4. juni - 6. juni: Kniplingsfestival 2004.
5. juni - 29. aug.: **Sønderjyllands Kunstmuseum, Tønder**
Temaudstilling med værker fra egen samling.
1. apr. - 31. dec.: **Drøhses Hus**
Centraleuropæiske båndkniplinger, fortrinsvis fra Ungarn.
Kniplingsfestival 2004. Danske båndkniplinger fra sønderjyske museer. Kniplinger fra det finske kniplingscentrum omkring Rauma.
Udstilling med Tønderkniplinger udført af Astrid E. Hansen, Køge.
Knipledte marsklandskeer, udført af Inge Husum. Tønder Museums samling af jernovne. Sadelmagerhåndværk.
8. apr. - 5. sept.: **Højer Mølle- og Marskmuseum**
»Martin Hansen Linnet«. - Kniplingshandler i Ballum i anden halvdel af 1800-tallet.
21. maj - 5. sept.: **Skærbækegnens Museum**
Billedtæpper fra Skærbæk Væveskole.
1. maj - 23. okt.: **Dansk Klokkemuseum, Over Lerte Kirke**
Jern i en Jettid - jernskulpturer af Arvid Sørensen.

- der indså, at der skulle to mand til at erstatte ham! Han kender udmærket sit værd og sin egen indsats, men ved også, at træerne ikke vokser ind i himlen.

H. E. Sørensen

Ung mand fra Sønderjylland

Gynther Hansen: »Endnu et bette nyk. Erindringer II«. Hovedland. 182 sider, ill. Pris: 229 kr.

I første bind af sine erindringer, der udkom sidste år, fortalte Gynther Hansen (født 1930) om barndommen i Varnæs og i en tysk forlægning ved Brørup, hvor forældrene var kantinebestyrere for besættelsesmagten. Familien var tysk-sindet, men deltog ikke aktivt i mindretallets liv, og bogen sluttede med, at Gynther Hansen bekendte sig som dansk.

I andet bind føres beretningen videre gennem skolegangen på Aabenraa Statsskole, læreårene på biblioteket i Sønderborg, på Biblioteksskolen i København og til sidst soldatertiden, dels i Odense, dels i den danske styrke i Itzehoe. Bogen slutter o. 1960, da han efter kortere perioder på biblioteker i Randers og Flensborg vender tilbage til hjemstavnen og bliver ansat på Landsbiblioteket i Aabenraa. Ringen er sluttet.

Spændvidden inden for familien er stor, og det kan nok skabe sine vanskeligheder. Der er skarpe og absolut ikke ukritiske glimt af broderen, der med Gynther Hansens egne ord var »værnemager og stikker«, og af svogeren, der havde været kommunistisk frihedskæmper.

Det er lavmælte huskerier fra et ikke særlig dramatisk livsforløb, fortalt med stærk indlevelse og i en sprogtone, der kan virke næsten selvudslettende. Men føler han sig forurettet, viser han tænder, og er det nødvendigt, hugger han til med overrumplende præcision. - Desværre staves navne alt for ofte forkert: Edvard Munk (Munch), Karen Åby (Aabye), Hirssprung (Hirsch-), Kjeld Abel (Abell), Oswald Helmuth (Osvald). Det burde have kunnet undgås.

Bogen giver et klart tidsbillede og et stilfærdigt indblik i et sensibelt sind og en dyb kærlighed til både forældrene, børnene og hustruen Ingeborg. Stærkest, da hun rejser sig efter en alvorlig sygdom: »Hvad skulle der være blevet af mig uden hende?«

Erindringsbindet kan meget vel tåle at blive sat ved siden af Gynther Hansens andre bøger.

H. E. Sørensen

Hjemmetyske erindringer

Peter Christian Alnor: »In Schleswig zu Hause. Der rote Mantel von Bülderde.« Edition Cimbria. 326 sider, ill. Pris: 20 Euro - ca. 150 kr.

Professor P. Chr. Alnor, Braunschweig, født i Tinglev 1920, beretter fyldigt om sin barndom og skolegang, tysk krigsdeltagelse, studieår i Berlin, internering i Fårhuslejren og senere karriere som læge og leder af et stort hospital, ligesom han bringer en udførlig slægtshistorie, der går helt tilbage til middelalderen.

For den almindelige læser samler interessen sig nok særligt om tiden 1940-46, hvor Alnor ud fra dagbogsblade og breve til hjemmet giver en levende skildring af krigen i Rusland set fra en menig soldats stude, årene i et Berlin, der synes mærkeligt upåvirket af krigen og endelig interneringen efter krigen. Afsnittet om tiden i Fårhus er mere præget af refleksioner end af oplevelser. Den - fra hans synsvinkel - nedværdigende behandling har sat dybe spor i hans sind. Som tysk nordsløviger følte Alnor det som en pligt at kæmpe for sit fædreland, og derfor slår det ekstra hårdt at blive dømt som landsforræder mod det Danmark, som udtrykkelig havde tilladt ham at melde sig. Især er han bitter over at være blevet dømt efter en lov med tilbagevirkende kraft. Og set på et halvt århundredes afstand kan det virke groft, men det skal bedømmes ud fra forholdene i 1945, ikke i dag.

Trods sin bitterhed skriver han, at »ingen behandlede sit tyske mindretal så skånsomt som Danmark« og noterer (om Fårhuslejren): »Behandlingen var fra fængselspersonalets side korrekt, ingen sultede eller frøs. For de hjemvendte frontsoldater var forholdene nærmest paradisiske.« Hvis Danmark ikke var faret så hårdt frem mod mindretallet, er det et spørgsmål, om det overhovedet havde eksisteret i dag, tilføjer han. Det er nu nok en tvivlsom konklusion.

Det er særdeles interessant at læse denne intelligente og reflekterende mands erindringer og tanker om det, der skete for godt et halvt århundrede siden, og bogen kan absolut anbefales.

H. E. Sørensen

GRÆNSEFORENINGEN

For 100 kr. om året kan du blive medlem af Grænseforeningen. Så modtager du seks gange om året bladet GRÆNSEN samt Grænseforeningens smukke Årbog.
Ring eller skriv efter Grænseforenin-

gens brochure: Postboks 9074, Grænseforeningen, Peder Skrams Gade 5, 1022 Kbh. K.
Telefon: 33 11 30 63.

Du er også velkommen til at kontakte din lokale formand:

Tønder Amt

Svend Kristiansen
Østerbyvej 32
6280 Højer
tlf. 74 78 32 15

Haderslev Vesteramt

Sigrid Andersen
Rangstrupvej 20
6534 Agerskov
tlf. 74 83 31 56

Haderslev Østeramt

Lisbet Skau
Hasselvej 4
Hammelev
6500 Vojens
tlf. 74 50 79 22

Sønderborg Amt

Marie Hess
Frydenlundvej 5
6430 Nordborg
tlf. 74 45 62 65

Aabenraa Amt

Ove Nissen
Dalsmark 3
6300 Gråsten
tlf. 74 65 07 45

Fra tyske til danske fagforeninger

*Bagsiden
om
forsiden*

Fagforeningerne i Sønderjylland var i overgangsperioden fra november 1919 til juni 1920 overladt til sig selv. De tyske fagforbund magtede ikke arbejdet på grund af interne magtkampe mellem socialdemokrater og kommunister, og de danske fagforbund kunne endnu ikke påbegynde deres arbejde. Fagforeningsmedlemmerne i 1. zone var ved afstemningen den 10. februar 1920 frit stillet, men flertallet af fagforeningslederne stemte for en forbliven i Tyskland.

Ved afstemningen den 14. marts i 2. zone stod det klart, at Flensborg i fagforeningsmæssig henseende ikke længe var toneangivende for de sønderjyske afdelinger. Der gik yderligere to måneder, før De samvirkende Fagforbund i Danmark tog fat på omorganiseringen. Overflytningen af medlemmer blev overladt til de enkelte forbund, der først for alvor tog fat på omorganiseringen af fagforeningerne efter dansk mønster i løbet af juli-august 1920. Overgangen til et dansk fagforbund forløb roligt for størstedelen af de lokale fagforeninger. Men der var undtagelser. Den tyske fagbevægelse bestod af to typer fagforbund henholdvis af forbund for enkelte faggrupper og af industriforbund, hvor faglærte og ufaglærte på samme arbejdsplads stod i samme forbund.

I flere sønderjyske byer var der før Første Verdenskrig blev oprettet af-

delinger af Deutscher Metallarbeiter Verband samt af Deutscher Bau-, Erd- und Hilfsarbeiter Verband, som blandt andet organiserede murer og tømrer. Medlemmerne af disse industriforbund skulle fordeles på en række fagforbund efter 1920 - og det gav problemer.

Metalarbejderforbundet, der organiserede alle indenfor metalindustrien og ansatte på byernes kommunale værker, kunne ved overgangen til Dansk Smede- og Maskinarbejderforbund (DSMF) forudse afgang af flere medlemmer til fagforeninger, som ikke havde eksisteret i Tyskland. Ved Genforeningen den 15. juni 1920 talte fagforeningen i Haderslev godt 419 medlemmer, hvoraf ca. 70 var ansat ved Haderslev Amts Jernbaners værksted. Afdelingen mistede efterfølgende blandt andet elektrikere, arbejdsmænd, blikkenslagere og malere. Da alle forhandlinger med de andre fagforbund var afsluttet havde DSMF's Haderslev afdeling kun godt 130 medlemmer tilbage.

Overgangen var dog ikke uden problemer. I juli 1921 måtte der mægles blandt medlemmerne af DSMF Tønder afdelingen, som havde flere interne problemer. DSMF overvejede således flere gange at nedlægge afdelingen.

Bent Vedsted Rønne